

מבית ההוראה

בימה לעיון הלכה, בירור סוגיות ותשובות הלכתיות אקטואליות משולחן בית ההוראה - כפר חב"ד

תוכן העניינים

מכירת חמץ	
גדרה ע"פ שיטת אדמו"ר הזקן	2
מחיצה בגובה י"ט פחים	18
ניתן למכור חמץ שלא בידיעת המוכר?	21
מצות	
איך אפו בעבר, כיצד אופים כיום, ומדוע?	8
ההידור החסידי בפסח	
כוחה של הלכה	16
ספירת העומר	
מדאורייתא או מדרבנן?	12
הלכות שבת	
משחקי ילדים בשבת	4
בישול עכו"ם	
אופני הכשרתו	14
קצרים	
תשובות הלכתיות קצרות	7
פינת ההלכה	
לצעירים	11

דבר המערכת

מהכתוב בפרשת ראה "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלוֹקֶיךָ" לומדים חז"ל בסוף מסכת פסחים: "מה שביעי רשות, אף ששת ימים רשות".

כידוע, אחד העניינים שפעלה וגילתה תורת חסידות חב"ד הוא - להראות כיצד כל מושגי התורה והמצוות קיימים ברובד הרוחני, בעולמות האלוֹקיים העליונים, וגם לבאר את משמעותם של מושגים אלו בעבודה הרוחנית של האדם.

וכך גם בנוגע למושגים התורניים "חובה" ו"רשות": שני מושגים אלו קיימים במובן הרוחני למעלה, בדיוק כמו שהמושגים "שבת" ו"תפילין", ושאר ענייני התורה, קיימים למעלה.

ביאור הדברים: מוסבר במאמרי חסידות (ראה ספר המאמרים תרס"ח עמ' קע), שהמושג "חובה" למעלה, מבטא דרגה אלוֹקית המתעוררת בעקבות פעולותיהם של בני ישראל בקיום המצוות. דרגה זו, להיותה מצומצמת כביכול לפי ערכם של הנבראים, היא כביכול "מוכרחת" להתעורר ולהיות נמשכת על-ידי ה"אתערותא דלתתא" שלהם.

ואילו המושג "רשות" למעלה, מבטא דרגה אלוֹקית שלמעלה מכל צמצום, ולמעלה מלהיות נמשכת ומתעוררת מחמת מעשי בני-אדם. ואם היא כן נמשכת ומתגלה - הרי זה בבחינת "רשות" בלבד; זוהי המשכה הבאה ב"אתערותא דלעילא" עליונה הנמשכת מצד עצמה, מחמת רצונו יתברך, ללא קשר כלל למעשי האדם.

וזוהי מעלתם הגדולה של אותם ענייני התורה עליהם נאמר שהם בבחינת "רשות" (כמו תפילת ערבית רשות, אכילת מצה בששת הימים ועוד): מעבר למשמעות ההלכתית הפשוטה של עניין ה"רשות" - שקיים הדבר אינו חובה על האדם אלא תלוי ברצונו בלבד, הכוונה "רשות" היא לומר, שעל-ידי פעולות אלה נמשכת הארה אלוֹקית עליונה מאוד, בחינת "רשות" שלמעלה מ"חובה", כאמור לעיל.

באחת השיחות (לקו"ש חכ"ב עמ' 33), ממשך הרבי ומבאר על-פי יסוד זה, את שני המושגים של "רשות" ו"חובה" גם בעבודת האדם:

"חובה" מבטא מצב שבו האדם מצד עצמו עדיין אינו מחובר לתוכן העניין אודותיו נצטווה. לכן התורה צריכה לחייב אותו בכך ולצוותו להיות זהיר בקיומו, וללא הציווי - האדם לא יקיים זאת; מה- שאי-כן "רשות" מבטא מצב שבו משאירים את העניין לרצונו החופשי של האדם: הקב"ה כביכול מראה שהוא "סומך" על האדם, ועל כן אין צורך לצוות אותו ולחייב אותו לקיים את העניין. הוא קרוב כל כך, עד שהוא יבצע זאת מצד עצמו.

על-פי זה מתברר, שהפירוש "רשות" אינו מורה על חוסר עבודה מצידו של האדם, אלא אדרבה, מדובר על עבודת ה' באופן נעלה יותר: האדם מצידו הוא, מתחבר לקיום המצוות בתכלית ההידור, גם בלעדי הציווי עליהן.

באותה שיחה, הרבי מעיר, שכיוון שהמקור בתורה לאכילת מצה בבחינת "רשות" הוא משביעי של פסח, אם כן גם ברוחניות חג זה הוא המקור לתוכן הרוחני של "רשות", וממנו מסתעף ומתפשט העניין לכל שאר ימי הפסח.

מכל זאת נמצא, ששביעי של פסח, מקור אכילת המצה, שעניינה הוא ביטול והשתעבודות למילוי רצון ה', באופן של "רשות", הרי הוא יום זכאי ומסוגל להחדרת עניין ה"רשות" בתוכיות האדם. יום זה נותן את הכוח לעורר את ההתמסרות האישית של האדם מצידו הוא למילוי רצון העליון. ומאליו מובן, שכאשר האדם אוהז בדרגת "רשות" והוא מצידו מתמסר לקיום רצון ה', קיום המצוות על-ידו נעשה בתכלית ההידור, עם כל הדקדוקים, לכתחילה שבלכתחילה, ללא פשרות וללא קולות.

גיליון זה, המתפרסם בעיצומו של המועד, שכדברי חז"ל ניתן לישראל לצורך הוספה בלימוד התורה והעמקה בה, כולל גם כמה מאמרים עיוניים, ועוסק מטבעו בכמה סוגיות שהזמן גרמא:

כמה מאמרים בו מוקדשים לצדדים שונים בעניינה של מכירת חמץ על-פי שיטת רבותינו נשיאנו; מאמר מיוחד מאת הרב אוברלנדר שליט"א, שליח הרבי להונגריה, בעניין השתלשלות סדר אפיית המצות והחומרות השונות הקשורות לעוביין ודקותן; מאמר בהלכות ספירת העומר; מאמר מיוחד מהרב מיכל וישצקי שליט"א, מזקני משפיעי כפר חב"ד, המתובל בספורי חסידים אודות ההידורים המיוחדים בחג הפסח, ועוד נושאים הלכתיים כלליים.

גיליון זה יוצא בתוך שלושים יום לפטירת מו"ר הגה"ח הרב משה יהודא ליב לנדא זצ"ל. יחד עם האבידה הגדולה לכלל היהדות ולכלל ציבור אנ"ש, אנו, חברי בית ההוראה, איבדנו דמות מופת שהיוותה מקור להדרכה, עידוד ובעיקר - סמכות הלכתית להתייעצות בבעיות שונות ומורכבות. חברי מחלקת דיני ממונות של בית ההוראה אף זכו ליצוק מים על ידיו, כאשר כאשר בשנים האחרונות מדי שבוע ישבו בבית הדין המפורסם לתהילה של הרב זצ"ל ל'שימוש חכמים', וזכו ליחס של קירוב ומאור פנים.

יהיה גיליון זה לעילוי נשמתו הטהורה.

גדר מכירת חמץ לפי שיטת אדמו"ר הזקן

מאת הרב ברוך בליזנסקי שליט"א
מורה צדק בבית ההוראה

בלבו כל חמץ שברשותו הרי הוא כאלו אינו, ואינו חשוב כלום והרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל. וכשגומר בלבו כך, הרי הסיח דעתו מכל חמץ שברשותו ונעשה הפקר גמור. ומלשונו נראה, שעיקר עניין הביטול הוא שהאדם מסיח דעתו לגמרי מהחמץ, אלא שכתוצאה מדבר זה – החמץ נעשה, מאליו וממילא, כהפקר.

ונמצא, שביטול חמץ שונה הוא מהפקר רגיל: עניינו של הפקר בדרך כלל הוא, שהבעלים מוציא את החפץ מרשותו. ה'חפצא' יוצא מה'גברא'; מה'שאיין' כן ביטול החמץ משמעותו – שהחמץ אינו נחשב בעיני האדם, והוא הופך להיות לגביו כעפר הארץ. ה'גברא' כביכול יוצא ומתנתק מה'חפצא', ובדרך ממילא ה'חפצא' יוצא מרשותו ונעשה כהפקר.¹⁰

על-פי זה מובן, שכאשר האדם חושב בדעתו לחזור ולזכות בחמץ לאחר זמן – הרי זה מוכיח שבעצם הוא לא יצא ועזב את החמץ, והוא לא הפך להיות לגביו כעפרא דארעא. אדרבה, בדעתו לחזור ולזכות בו בעתיד. לכן מדאורייתא ביטול כזה אינו נחשב לביטול והפקר.

זו הסיבה שאדמו"ר הזקן פוסק¹¹, שביטול חמץ מועיל רק לחמץ שאינו ידוע אצל האדם, אולם חמץ הידוע לו – לא מועיל לו ביטול. כיוון שדעתו עליו, אין זה ביטול והפקר לגביו.

מה'שאיין' כן בהפקר רגיל, האדם אינו צריך להגיע למצב שהחפץ אינו חשוב בעיניו, אלא תוכן פעולת ההפקרה הוא: להוציא את החפץ מרשותו (אפילו אם חמץ זה עדיין חשוב בעיניו). ולכן, גם אם רוצה לחזור ולזכות בו לאחר זמן – אין זה סותר לפעולת ההפקרה, כיוון שבפועל במשך זמן ההפקר, החפץ יצא מבעלותו, ועד שכל אדם יכול לזכות בו לעולם.

על-פי זה מובנת היטב שיטת אדמו"ר הזקן בעניין מכירת חמץ: הואיל ולדעתו ביטול חמץ הוא הוצאת האדם מהחמץ ורק כתוצאה מכך החמץ הופך להיות הפקר

יועיל, ולא יעבור עליו ב'בל יראה' ו'בל ימצא' מדאורייתא.

אך ביאור זה אינו נכון. שהרי אדמו"ר הזקן מבאר בעצמו את הטעם ש"חמץ הנמכר אינו בכלל ביטול והפקר": "מאחר שדעתו עליו לחזור ולזכות בו אחר הפסח". הרי שכתב להדיא שחמץ הנמכר שבדעתו לחזור ולזכות בו בעתיד, אינו בכלל הביטול לא בגלל שלא התכוון לבטל אותו, אלא בגלל שאינו יכול לבטל אותו.

ומפורשים הדברים בשולחן ערוך שלו¹², וז"ל: "צריך שיפקירונו לגמרי בפיו ובלבו ולא יהיה בדעתו בשעת הפקר לחזור ולזכות בו לאחר פסח אם לא יקדמנו אחר, שאם יש בדעתו כן – אינו הפקר גמור, והרי הוא כשלו ממש כל זמן שלא זכה בו אחר, כיון שהוא יושב ומצפה שמא לא יזכה אחר ויזכה בו הוא".

להוציא החמץ מהאדם

וצריך ביאור: הרי מצינו שדעת אדמו"ר הזקן בעניין הפקר לזמן (והיינו שמפקיר חפץ כלשהו לזמן מסוים), שהחפץ המופקר יוצא מרשותו של המפקיר לכל הפחות מדאורייתא, ובאותו הזמן הוא נחשב שאינו שלו, אלא שלפי דעת כמה פוסקים חכמים תיקנו שהחפץ עדיין לא יצא מרשותו.¹³

ועל-פי זה, מדוע ביטול החמץ, גם כאשר דעתו לחזור ולזכות בו לאחר הפסח¹⁴, לא יועיל להוצאת החמץ מרשות האדם מדאורייתא, ואזי המכירה תועיל להוציא את החמץ מרשותו גם מדרבנן?¹⁵

ואולי יש לבאר זאת כך:

בעניין ביטול חמץ כתב אדמו"ר הזקן, וז"ל¹⁶: "עיקר הביטול הוא בלב, שישים

ישנן דעות¹ הסוברות, שמכירת חמץ הנהוגה בדורות האחרונים אינה מועילה להפקיע את החמץ מאיסור "בל יראה" מדאורייתא. ולשיטתם, החמץ הנמכר הוא בכלל החמץ שאותו אנו מבטלים באמירת נוסח "כל חמירא", ומצד ביטול זה אין אנו עוברים על איסור "בל יראה" מדאורייתא על חמץ זה; וכל פעולת המכירה היא רק להפקיע מידי איסור דרבנן²: בכדי לחזק את הביטול, אנו גם מוכרים את החמץ לגוי כדי לגלות בדעתנו לגמרי שאנו מוציאים את החמץ מרשותנו לחלוטין.

אך אדמו"ר הזקן בסדר מכירת חמץ חולק על כך להדיא וכותב, ש"חמץ הנמכר אינו בכלל ביטול והפקר". והטעם לכך הוא: "מאחר שדעתו עליו לחזור ולזכות בו אחר הפסח". ומפני טעם זה, מבאר אדמו"ר הזקן דרך כיצד מכירה זו תהיה "כדת"³, מכירה גמורה ללא כל פקפוקים וללא חשש הערמה, כיוון שלשיטתו מכירה זו מפקיעה לגמרי מידי איסור "בל יראה".

כלומר: לפי שאר השיטות הן הביטול והן המכירה מתייחסים לכלל החמץ שברשות האדם, ובאמצעות שניהם דווקא נפקע איסור "בל יראה" מדאורייתא ומרבנן; ואילו לשיטת אדמו"ר הזקן, הביטול והמכירה מתייחסים לשני סוגי חמץ: ישנו החמץ הבלתי ידוע שאותו מבטל האדם מליבו, ודבר זה מסיר לגמרי את האיסור של "בל יראה" מחמץ זה; וישנו החמץ הידוע שאותו מוכר האדם לגוי, ודבר זה מסיר לגמרי את האיסור של "בל יראה" מחמץ זה.

והנה, בהשקפה שטחית ניתן להבין את דברי אדמו"ר הזקן ש"חמץ הנמכר אינו בכלל ביטול", מפני שבשעת אמירת "כל חמירא" האדם אינו מכון בדעתו לבטל את החמץ הנמכר; אך אם האדם אכן יכוון בדעתו בפירוש בשעת אמירת "כל חמירא" לבטל גם את החמץ הנמכר – אזי ייתכן שהביטול

אמירת "כל חמירא" תהיה גם על חמץ זה.

5. סימן תמה ס"ב.

6. כלומר: כאשר אדם מפקיר חפץ לזמן מסוים, אם מיישנה יזכה בחפץ בתוך זמן זה – החפץ יהיה שלו לעולם; ואם מיישנה ירצה לזכות בחפץ לאחר הזמן – הוא לא זכה כיוון שהחפץ חזר לבעליו. ולגבי דינו של החפץ בתוך הזמן כאשר אף אדם אינו זוכה בו, נחלקו הפוסקים: יש אומרים, שמדין תורה החפץ נשאר של המפקיר; יש אומרים, שמדין תורה החפץ אינו שלו, אלא שחכמים מחשיבים את החפץ כשלו. יש אומרים, שאם לא התכוון להערמה, אזי גם מדרבנן החפץ אינו שלו. ואדמו"ר הזקן מכריע כשיטה השנייה, שכן התורה החפץ אינו שלו, אולם מדרבנן הרי זה נחשב שלו. ראה ס' תמה קונטרס אחרון סק"א.

7. שהוא בדוגמת הפקר לזמן.

8. וכדעות הנ"ל הערה 1 הסוברות שמכירת חמץ היא רק להפקיע איסור דרבנן.

9. בס' תלד סעיף ז.

1. בשו"ת תורת השלמים לבעל החק יעקב ס' ג, דן באחד שצויה לאשתו למכור הי"ש לנכרי, והאשה מסרה זאת לאשה אחרת ובפועל הי"ש לא נמכר. ומסיק שם, שוודאי אמירת "כל חמירא" מהני והוי הי"ש הפקר גמור לענין שאין עוברים עליו בבי"י. וכן כתב בבכור שור לפסחים כא, א. ועוד.

2. ראה בכור שור שם: "מדאורייתא בביטול בעלמא סגי וכל אחד מבטל חמצו בלב שלם... ולא נשאר כי אם איסור דרבנן, שצריך לבערו מן העולם. הם אמרו והם אמרו להתיר מכירה זו".

3. לשון אדמו"ר הזקן שם. ובהמשך העניין: "ואם כן יש לבאר בזה". ובהמשך לכך מבאר את חידושו הגדול בעניין מכירת חמץ בערב קבלן, עיי"ש.

4. והיינו שיחשוב בדעתו, שאם המכירה לא תועיל אזי

10. וראה מה שכתבתי בעניין זה בקובץ אהלי שם גיליון מס' 2, שאדמו"ר הזקן בדבריו בעניין ביטול חמץ "שמחשיבו כעפר" ונעשה הפקר גמור – מחבר בעניין זה את שיטת רש"י בדף ד, ב ד"ה בביטול בעלמא, עם שיטת התוס' שם. וראה שם אריכות הביאור בזה. ושם נתבאר, שעל-ידי הביטול שמחשיבו כעפר וכתוצאה מכך נעשה הפקר, זהו הפקר חזק הרבה יותר מהפקר רגיל.

11. שם סעיף י.

כעפרא דארעא – לכן החמץ הנמכר שבדעתו להשיבו לרשותו, אינו יכול להיכלל בכלל הביטול; שהרי מחשבה זו היא היפך עניין הביטול: להחשיב את החמץ בליבו אליבא דאמת כעפרא דארעא¹².

[מה-שאיין-כן הדעות הסוברות שהחמץ הנמכר הרי הוא בכלל הביטול, יש לומר שהן סוברות שביטול חמץ הוא כמו הפקר רגיל. וכיוון שהפקר לזמן מועיל מדין תורה ורק מדרבנן אינו מועיל, לכן מועילה מכירת החמץ למרות היותה בבחינת הערמה, כיוון שכל עניינה הוא רק להפקיע איסור דרבנן].

ביטול – בלב; הפקר – בדיבור

על-פי זה, מובן היטב גם כן מה שכתב אדמו"ר הזקן¹³, שמן התורה מועיל ביטול בלב, במחשבה, ואין צורך להוציא את עניין הביטול בפה ובדיבור, ורק מדרבנן יש צורך בכך; מה-שאיין-כן בהפקר רגיל יש צורך שהאדם יוציא בפיו מעיקר הדין, ואם לא הוציא בפיו אין ההפקר חל. וצריך ביאור: מהו טעם ההבדל ביניהם¹⁴?

אך על-פי המבואר לעיל, אפשר לתרץ זאת כך: כיוון שגדר ביטול חמץ הוא להוציא ולהרחיק את לב האדם מהחמץ, לכן מה שנוגע בעיקר הוא הרגש והכוונה שבלב: שאליבא דאמת, מצד הכרתו ודעתו של האדם, החמץ לא יהיה נחשב בעיניו. ועל כן ביטול זה מועיל מדאורייתא גם כאשר אינו מוציא זאת בפיו¹⁵; מה-שאיין-כן הפקר רגיל, שעניינו הוא הוצאת החפץ מרשותו של האדם (בלי קשר ליחסו של האדם לחמץ זה, האם הוא מחשיב אותו בליבו או לא) – הרי זה כעין פעולת קניין, וכשם שבכל הקניינים אין די בכוונת הלב כך גם בהפקר.

ובזה מתורצת שאלה נוספת: מדוע לא הצריכו חכמים לבטל את החמץ בפני שני בני אדם או שלשה, כמו שהצריכו לצורך הפקרת חפץ?

אך על-פי המבואר לעיל, העניין מובן היטב: דווקא בהפקר רגיל, שהוא הוצאת חפץ בעל חשיבות מרשותו של האדם, יש חשש שיחזור המפקיר ויזכה לעצמו בחפץ, ועל כן צריך לפרסם את ההפקר בפני שניים או שלושה אנשים – שיהיה מפורסם שהאדם הוציא החפץ מרשותו וניתן לקחתו; מה-שאיין-כן כאשר מדובר על ביטול חמץ, שתוכנו הוא שהאדם מבטל את החמץ בליבו ואינו מחשיבו בדעתו – אין חשש שיחזור בו. ובדוגמת ייאוש, שתוכנו הוא שהאדם התייאש מהדבר ואינו חושב עליו כלל.

12. על-פי זה יומתק גם כן מדוע נקרא הביטול בשם "ביטול חמץ" ולא "הפקרת חמץ".
13. שם ס"ו.
14. ראה בעניין זה במאירי לבב"מ לב. רמב"ן ריש פסחים.
15. ראה שו"ע סי' תלד ס"ח: "עיקר הביטול וההפקר הוא בלב".

האם ניתן למכור חמץ בעין?

והנה, בין שתי השיטות הנ"ל בעניינה של מכירת חמץ – האם המכירה מצד עצמה היא בבחינת הערמה וכל תוכנה הוא רק להפקיע איסור דרבנן; או שהיא מכירה גמורה חלוטה המועילה גם לדין דאורייתא, יש כמה נפקותות לדינא, ומהם¹⁶:

האם מותר להכניס בכלל הדברים הנמכרים חמץ בעין ממש הראוי לאכילה:

לפי השיטות הסוברות שהמכירה היא רק להפקיע איסור דרבנן, כיוון שכל תקנה זו אינה אלא מפני הדחק והפסד ממון ישראל¹⁷, לכן כל עוד אפשר להימנע ממכירת חמץ בעין, רצוי להימנע מכך. ועל כן נהגו בהרבה קהילות להימנע ככל הניתן מלמכור חמץ בעין. וכך גם לאחר הפסח: נהגו המהדרים להימנע מקניית חמץ שנמכר לגוי בפסח ככל הניתן;

מה-שאיין-כן לפי המבואר מדברי רבינו הזקן, מכירת חמץ נסדרה באופן של לכתחילה ממש, ועל כן כאשר המכירה נעשית על-פי כל הדקדוקים הנדרשים – אין מניעה מלמכור חמץ בעין. ומקובל אצל חסידים¹⁸, שאצל אדמו"ר הצמח צדק היו פעמים שמכרו במכירת חמץ גם חמץ בעין והשתמשו בו לאחר הפסח. כמו כן בנוסח שטר המכירה של הרבי הרש"ב משנת תרע"ח מופיעים פרטי חמץ בעין¹⁹.

נפקא מינה מהותית נוספת בין שתי השיטות:

באחד המכתבים כותב הרבי²⁰, שיש להשתדל למכור לגוי גם חמץ של יהודים שאינם שומרים לגמרי על דיני פסח, וגם בעל חנות שיש חשש שימכור מהחמץ שבחנות בפסח – עדיין ראוי למכור את חמצו לגוי לפני הפסח. ומבאר הרבי, שגם אם בעל החנות ימכור את החמץ בפסח, לכמה דעות אין זה מבטל את המכירה, אלא הרי זה גזל הגוי בלבד. ומצייין הרבי לשולחן ערוך אדמו"ר הזקן סי' תמח סעיפים יג"ד. ולפי זה, החמץ הנשאר בחנות מותר באכילה לאחר הפסח²¹.

ונראה לומר, שדבר זה נכון רק אליבא דשיטת אדמו"ר הזקן, שהמכירה היא מכירה גמורה וחלוטה ומועילה גם לאיסור חמץ דאורייתא. לכן מה שמכר בעל החנות אינו אלא גזל, אך שאר החמץ המכור נשאר בבעלות הגוי.

16. זאת מלבד הנפקא מינה העיקרית המבוארת בדברי אדמו"ר הזקן להדיא – האם צריך שהמכירה תהיה עם 'ערב קבלן' או לא.
17. ראה בכור שם: "כל זה להפקיע איסור דרבנן ומחמת הדחק שיהיה הפסד גדול ורב".
18. ראה לשמע און עמ' סא.
19. ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ח"ה עמ' קלח.
20. אגרות קודש חלק יט עמ' רמו.
21. ראה שו"ת אגרות משה ח"א סי' קמט ועוד פוסקים שהתירו דבר זה. וראה גם שו"ת דברי חיים ח"ב סי' מו.

מה-שאיין-כן לפי הדעות שהמכירה היא הערמה ואינה אלא לגלות שבדעת היהודי לבטל, להפקיר ולהוציא את החמץ מרשותו לגמרי, אם כן כאשר המוכר, בעל החנות, משתמש בחמץ בפסח – הרי הוא מגלה דעתו בדיוק להיפך, ומתבטלת המכירה. ועל כן, החמץ הנשאר יהיה אסור באכילה לאחר הפסח²², כדין חמץ שעבר עליו הפסח.

מכירת החמץ לרב

על-פי יסוד זה, יש לבאר את המנהג שנהגו ישראל לשלם לרב המסדר את מכירת החמץ סך כלשהו בעת החתימה על כתב ההרשאה.

דהנה, בגמרא²³ מבואר מחלוקת האם אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו או לא. כגון, אדם ששלח שליח להפריש תרומה עבורו – האם הוא יכול לסמוך על כך שהשליח הפריש את התרומה ולאכול מהפירות הנותרים, או שמא הוא צריך קודם לשמוע מהשליח שהוא אכן ביצע את השליחות והתרומה הופרשה. ונפסק להלכה²⁴, שבדברים שהם דין דאורייתא לא סומכים על החזקה שהשליח עושה שליחותו; ואילו בדיני דרבנן אמרינן שחזקה על שליח שעשה שליחותו.

והנה, לשיטת אדמו"ר הזקן המכירה היא להפקיע איסור "בל יראה" ו"בל ימצא" דאורייתא, כיוון שהחמץ הנמכר אינו נכלל בביטול. ועל-פי זה, מדוע אין צורך לוודא אצל הרב המסדר את המכירה מול הגוי שאכן התבצעה המכירה בפועל? הרי בדיני דאורייתא לא אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו?

אבל על-פי המנהג שמשלמים לרב סך מסוים, העניין מובן היטב: מבואר בפוסקים²⁵, שאם משלמים לשליח – אזי אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו אפילו לעניין דין דאורייתא, מפני שהשליח הפך להיות בגדר 'פועל' המקיים בוודאות את שליחותו כיוון שהוא מקבל שכר עבור כך. ונמצא, שלפי שיטת אדמו"ר הזקן, לתשלום לרב יש יסוד מן הדין – דבר זה פותר נושא הלכתי²⁶.

22. ראה תשובת והנהגות ח"א סי' רפח. ושם הביא בשם כמה פוסקים, ביניהם השדי חמד, הסוברים כך.
23. עירובין דף לא, ב.
24. שו"ע יו"ד סי' שלא ס"ד. וראה גם בפתחי תשובה סי' שכ סק"ב.
25. ראה שו"ת אחיעזר ח"ג סי' עג. שבט הלוי ח"ט סי' רלו ס"ג.
26. מה-שאיין-כן לפי השיטות שהמכירה היא רק להפקיע איסור דרבנן – הרי בדין דרבנן אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו, ואין צורך לשלם בכדי למנוע את הצורך לברר אצל הרב. וראה בשדי חמד מערכת ח"מ סי' ט ס"ו שכתב, שאין צורך לשלם מן הדין, וגם הוא עצמו נהג שלא לקחת כסף מאת החותמים על כתב ההרשאה.
ואולי זהו אחד הטעמים שרבותינו נשיאנו הקפידו לא לעשות את הרב למורשה אלא למכור לו את החמץ – בכך הם נמנעו מלהיכנס בשאלה זו האם חזקה שליח עושה שליחותו.

משחקי ילדים בשבת

מאת הרב ישראל הלפרין שליט"א

דיין ומו"צ בבית ההוראה

וראה דברי הרבי המובאים בסעיף הבא לגבי משחק "פינג-פונג", ולכאורה הוא הדין, ובמכל שכן וקל-וחומר, לגבי כדורים שמתגלגלים על גבי הקרקע.

ד. משחק בכדור טניס (מה שנקרא "פינג-פונג"), מעיקר הדין מותר בשבת¹². אך הרבי במכתבו כותב בפירושו: "פינג-פונג בשבת קודש מובן שאין לזה מקום כלל וכלל"¹³.

ה. אין לנפח כדורים ובלונים בשבת¹⁴.

ו. בשולי הדין במשחק הכדור, ראוי לציין, שמדברי חז"ל בכמה מקומות עולה, שמשחק זה שייך לילדים בלבד, ואינו ראוי כלל למבוגרים. הן מחמת ביטול תורה

ב. גם לפי השיטה שהכדור אינו מוקצה בשבת, ובפרט הכדור של ימינו, רבים מהפוסקים הכריעו שאסור לשחק בכדור על אדמה או דשא⁸.

וגם כאשר המשחק הוא על משטח מרוצף, אבל הוא מתקיים במרחב הפתוח שמחוץ לבית – הדבר אסור⁹.

ג. משחק בכדור בתוך בית מרוצף – יש מהפוסקים שהתירו זאת¹⁰; אך יש מקום להבין מדברי אדמו"ר הזקן שהדבר אסור¹¹.

אין להחמיר מאחר ולדעת הרמ"א מותרים בטלטול ועל כן הנפק"מ היא האם המשחקים שבימינו הם מוקצה לגדולים (לדעת הבית יוסף), ע"ש.

8. מפני החשש "אשוויי גומות". ובדשא יש גם חשש פסיק רישא שייתלש הדשא אגב המשחק – הליכות שבת פי"ד ס"א, ע"פ סי' שלו משנ"ב ס"ק כה. אך ראה בהערה הבאה מדברי הגר"ד אליעזרוב ז"ל.

9. והטעם הוא, מפני גזירת חז"ל במקום מרוצף שלא יקלו במקום שאינו מרוצף. ראה משנ"ב סי' שח ס"ק קנח. שמירת שבת כהלכתה פט"ז ס"ו. אך בשאלי ציון (מהגר"ד אליעזרוב ז"ל) או"ח סי' יא ס"ק ג כתב לחדש שכיון שגילגול הכדור הוא ברגל, ואין דרך לחפור ברגל בנ"א – לכן אין בכך חשש של "אשוויי גומות"; ורק בדברים שמגלגלים בידיים על האדמה, יש לחוש שיבואו להשוות גומות תוך כדי המשחק, ובכך קאי השו"ע בסי' שלח בענין משחק האגוזים, ע"ש.

כל זאת הוא כמובן במקום שיש עירוב ואין איסור טלטול ד"א בכרמלית וברה"ר.

10. כיוון שבימינו כל הבתים מרוצפים, אין מקום לגזור מרוצף אטו אינו מרוצף – ראה משנ"ב וש"כ שם.

11. ראה לקמן הערה 17 דברי קצות השולחן סי' קמו סוף ס"ק ס, שדייק מלשון אדמו"ר הזקן בסי' שלח סי' ו' (לגבי משחקים שדרכם לגלגל על גבי האדמה, כמו אגוזים, גולות וכיו"ב), להחמיר גם בבתי מרוצפים של ימינו.

וכן פסק בידון זה בשביתת השבת (חורש סכ"ח), מטעם נוסף, ע"ש.

ולפי זה יש מקום לומר, שגם בכדור גדול שהדרך לשחק בו היא גם בכדור על האדמה, יש מקום להחמיר בו אפילו בבתי מרוצפים של ימינו.

אמנם יש שכתבו, שהאיסור המבואר בסי' שלח סי' נאמר לגבי דברים שדרך המשחק כל הזמן היא בגלגול על גבי משטח ישר, ובוהו יש חשש שבאדמה יבואו להשוות גומות שבקרקע בכוונה, כדי "להכין דרך לגלגל האגוז או התפוח" (כלשון אדמו"ר הזקן שם). לכן יש מקום לגזור בזה בכל האופנים, דהיינו אף במרוצף וכו' כנ"ל; משא"כ בכדור גדול שאין בו צורך כל כך בהשוואת גומות, ויכול לשחק ולדלג מעליהם – ייתכן שאין להחמיר בו בתוך הבתים המרוצפים של ימינו. ראה וביום השבת פ"ה הערה מז. וע"ב בקיצור הלכות שבת (פון) פל"ז הערה 26.

אמרו חז"ל, והביא את הדברים רבינו הזקן בשולחנו הזהב¹: "לא נתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא כדי לעסוק בהם בתורה". על כן ראוי לחנך את הנערים הבוגרים, בפרט אלו שלאחר גיל בר-מצוה, ועל-אחתי-כמה-הוכמה בחורי הישיבות – לנצל את הזמן של שבת קודש ללימוד התורה, התועדות, 'מבצעים' וכל שאר דרכי החסידים וענייני קדושה ולא לבזבז במשחק.

אך כיוון שמדין חינוך אנו מצווים להדריך גם את ילדינו ותלמידינו הקטנים, שחלק ממציות חיייהם הם המשחקים בהם הם שוחקים, לנהוג על-פי מצוות התורה; על כן נתמקד במאמר זה במותר והאסור בהקשר של משחקי ילדים בשבת².

משחק הכדור

א. אדמו"ר הזקן מביא בשולחן ערוך שלו³ שתי דעות בענין משחק הכדור בשבת: דעת הבית יוסף שהדבר אסור בטלטול משום מוקצה⁴; ודעת הרמ"א⁵ שהכדור אינו מוקצה ומותר לטלטלו ולשחק בו. ובסיום העניין כתב: "ונהגו מקדם להקל⁶ ולא מיחו בידם הואיל ויש להם על מי שיסמוכו"⁷.

1. סי' רצ ס"ה. מהירושלמי שבת פט"ו ה"ג.
2. לא ניתן במסגרת מאמר אחד להקיף לגמרי את כל נושא זה, ואין זה אלא ליקוט חלקי העוסק בדינים של כמה משחקים מרכזיים, בפרט אלו שבהם הפסיקה לפי דעת רבותינו נשיאנו שונה מהמקובל. ותן לחכם ויחכם עוד. וראה להלן הערות 46-7 כמה פרטים בנוגע לכללות חיוב החינוך.
3. סי' שח ס"ג.
4. לפי שאין תורת כלי עליו – לשון אדמו"ר הזקן שם בביאור דעת הב"י.
5. בסי' שח סמ"ה.

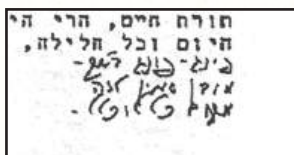
אך יש להעיר, שמתוך הדברים נראה, שרבינו הזקן סובר לעיקר כדעת הבית יוסף, שהרי בתחילה כתב את דעת הבית יוסף בלשון סתמית, ואחר כך מביא את דעת הרמ"א בשם "ויש מתיירים". וע"פ הכלל הידוע "סתם ויש - הלכה כסתם" (הרמ"ע מפאנו. וראה מ"ש באריכות על כלל זה בספר כללי הפוסקים וההוראה מהגר"ד פרקש שליט"א - כלל עג). אלא, שכיוון שנהגו מקדם "להקל ולא מיחו בידם הואיל ויש להם על מי שיסמוכו", על כן למעשה אינו מסיק להחמיר, ואין צורך לשנות המנהג (וע"ב בכללי הפוסקים וההוראה הנ"ל כלל קסח).

7. והנה, גם בדעת הבית יוסף הנ"ל נחלקו האחרונים, האם דינו שייך בכדור של ימינו המיוצר במיוחד לשם משחק; אך גם רבים מהמחמירים הסכימו, שלקטנים

ולהעיר, שאדמו"ר הזקן בסי' שח ספ"ג לא הזכיר חשש השוואת גומות בנוגע למשחק הכדור, ובסי' שלח סי' מציין בסוף הסעיף שדין "לשחק בכדור נתבאר בסי' שח". אך צ"ע אם אפשר מסתימת דבריו אלו, לדייק שאינו חושש לאשוויי גומות בכדור גדול.

12. כיוון שאין משחקים בו על הרצפה אלא על שולחן וכיו"ב.

13. הרה"ח ר' אהרון מרדכי זילברשטרם ע"ה, היה מנהל בית ספר חב"ד בירושלים, ובמשך השנים ניהל עשרות גני ילדים. בשנת תש"כ עלה בדעתו למנוע חיולול שבת אצל נערים צעירים, ע"י שיקבץ את כולם (בעזרת אחיו יבלחט"א הרה"ח ר' אליהו פרץ) ביום הש"ק אחר הצהריים, ויערכו להם תכנית עם משחקים וכו', ובנייהם משחק בכדור פינג-פונג. רעיון זה נכתב לרבי, ותשובת הרבי הפתיעה:

14. וכמה טעמים נאמרו בדבר ומהם: א) משום איסור מתקן כלי בשבת, שהרי רק ע"י הניפוח נעשה הבלון "כלי" (ומוכן לשימוש. ב) כיוון שהדרך לסגורם בקשירה, והיו קשר של קיימא. והדבר דומה הדבר לאיסור הכנסת מוכין לתוך הכסת ראה שו"ע ר סי' שמ ס"ד.

[והנה, יש פוסקים שהתירו לנפח בלון אם כבר היה בו אויר ויצא וקעת מנפחים אותו שנית (ראה שמירת שבת כהלכתה מהדורא חדשה פט"ז ס"ז); אך כמה פוסקים סוברים, שבבלון וכדור אין הבדל בין ניפוח ראשוני לניפוח חוזר, היות והאויר הראשוני יצא ממנו וקעת מכניס אויר חדש הרי זה כעשיית כלי מחדש, ויתירה מכך: החשש 'שמא יקשור' בוודאי קיים בכל ניפוח וניפוח של הבלון (ראה מנחת יצחק ח"ו סי' ל. מחזה אליהו סי' סט. קצות השולחן סי' קי בדי השולחן סי' טז, ועוד).

הנגרם מכך, והן מחמת קלות הדעת שהוא עלול לגרום¹⁵, ובפרט ביום השבת קודש, שיש בו גם זילות בכבוד השבת ח"ו¹⁶.

משחקי גולות

ז. גוגואים (גלעיני משמיש), אגוזים, גולות וכל כיו"ב – אסור לשחק בהם על האדמה מחשש שישוו גומות כדי ליישר את האדמה, שתהיה נוחה וישרה לגלגל ולשחק עליה. ואיסור זה קיים גם במקום מרוצף¹⁷. אך על גבי שולחן או שטיח המצוי בתוך הבית – מותר¹⁸.

ח. אך כל זאת היא הדרך כיצד על כל הורה או מחנך לחנך את ילדיו ותלמידיו לנהוג לכתחילה; אך אין למחות באותם המשחקים על גבי הקרקע אם בוודאי לא ישמעו, ש"מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידיים¹⁹.

נדנדה וקפיצה בחבל

ט. אסור לטפס על עץ בשבת, ואסור אפילו להישען עליו אם הוא יזוז מחמת כך²⁰. כמו כן אסורה גם ההשתמשות ב'צדי האילן',

והיינו השימוש בחפצים המחוברים ישירות אל עץ נטוע.

לכן, נדנדה או ערסל הקשורים ישירות לעץ – אסור להתנדנד עליהם בשבת.

י. אם לעץ הנטוע מחובר מוט, וו או טבעת, שאליו מחוברת מערב שבת הנדנדה או הערסל – מותר להתנדנד עליהם בשבת²¹. אך אם על-ידי הנדנוד בנדנדה מתנענע גם העץ – אסור בכל אופן להתנדנד עליה, שהרי אסור להניד עץ נטוע בכל אופן שיהיה²².

יא. יש פוסקים שעוררו על כך שגם הזזת עפר ברגליים הינה אסור דרבנן²³, ועל כן כאשר הנדנדה ממוקמת מעל מקום עפר, יש להיזהר מלהיכשל באיסור זה²⁴.

יב. מותר לחבר בשבת נדנדה למשקוף ולהתנדנד בה, אם מפרקים אותה מחיבורה במהלך השבת²⁵.

יג. אסור לקשור חבל לעץ לשם משחק קפיצה בחבל²⁶. כמו כן במשחק זה צריך להיזהר מלעשות קשר על גבי קשר או קשר אחד בקצה החבל²⁷.

משחקי בניה והרכבה

יד. כל משחק שחלקיו נתקעים זה בזה בחוזקה, כגון אבני-לגו, חלקי קליקס ודומיהם, אסורים לשימוש בשבת משום בונה. אמנם, אם הבניה עומדת לפירוק באותו יום בו הם נבנים – הדבר מותר²⁸.

טו. מטעם הנ"ל, אסור להרכיב ולפרק צעצוע העשוי מחלקים המיועדים להרכבה ולא לפירוק באותו יום. וכמו דגם בניין בית המקדש מקרטון וכיו"ב, שבדרך כלל בנייתו מיועדת ועומדת למשך ימים רבים.

טז. כמו כן אין ראוי לעשות בשבת צורות

מנייר רך²⁹ (מלאכה הנקראת "אוריגמי"), כמו כובע, מטוס, אונייה וכיו"ב, משום שהדרך והרגילות היא להשאירם בצורה המקופלת, ואחד מחשובי הפוסקים סבר שפעולה זו נחשבת כעשיית כל³⁰.

יז. אסור לשחק במשחק הפלסטלינה בשבת³¹.

פאזל

יח. פאזל בדרך כלל אינו עומד לקיום לזמן רב, ועל כן אין בהרכבתו איסור בונה. אמנם אם מרכיב פאזל לצורך קביעתו כתמונה על הקיר, ההרכבה תהיה אסורה בשבת, משום שזוהי כעין בנייה העומדת לקיום.

יט. מלבד איסור בונה, ייתכן בפאזל איסור כותב. והיינו בפאזל שחלקיו מתחברים ומשתלבים בחוזק היטב זה בזה, ובחלקים הבודדים יש מקצת מאחת הכ"ב אותיות או מקצת מציור. ובאופן זה, השילוב וההידוק של החלקים יחד יוצרים את שלימה, או ציור שלם ויש בוזה איסור כותב.

גם אם החלקים מצד עצמם אינם משתלבים זה בזה בחוזק אך הם מוכנסים להיקבע בתוך מסגרת, הדבר אסור מטעם כותב³².

אך אם החלקים אינם משתלבים זה בזה בחוזק וגם אינו מכניס את הפאזל בתוך מסגרת – אין בהרכבת הפאזל משום איסור כותב³³.

כ. מותר לברור מתוך ערימת חלקי

29. כדוגמת נייר עיתון ושאר דפים רכים שנוחים לקיפול, ויש היוצרים מהם צורות ע"י קיפולי נייר.

30. הגרש"א ע"ה אסר לגמרי, והובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה פ"ט ס"א. אמנם כתבתי בפנים "אין ראוי לעשות" מפני שבשנות באר משה ח"ו סי' כה הקל בזה, וטען "שכו"ע רואים שאין עליהם שם כלים ולא כלום", ועשויים רק למשחק בעלמא, וגם הם חד פעמיים ונורקים אח"כ ואינם דבר של קיימא. וראה גם שו"ת שבט הלוי ח"ה ס"ה.

אך לעשות צורות מנייר קשה (כקרטון וכדומה), אסור לכולי עלמא. כנ"ל. עיין בבאר משה שם סי' קב.

31. ייתכנו בכך כמה איסורים: בונה, ממרח, כותב. ראה שו"ע"ר סי' שמ ס"ט.

32. כל עוד אינם מתחברים יחד (או על-ידי תחיבתן בחוזק או על-ידי המסגרת), אין זה בגדר כותב, ודומה הדבר למבואר בסי' שם ס"ד לגבי ספרים שכתוב עליהם אותיות בחו"ד הדפים, שנוהגים להקל לפותחן ולסוגרן בשבת "לפי שכיון שהאותיות הן כתובות כבר אלא שמחוסרין קריבה בעלמא, אין בוזה משום כותב כיון שאפשר להקריבן בקל, בלי עשיית מעשה חדש, הרי הן כמקורבים ועומדים, ואינו עושה כלום בקריבה זו, וכן מותר לפתחן מטעם זה ואינו כמחוקק, כיון שכתבתן קיימת ואפשר להקריבן בקל, והרי הן כמקורבין".

וראה עוד בזה, בחידושי אדמו"ר הצמח צדק על הש"ס דף נ, ב. ו"כ גם בפסקי תשובות סי' שמ סט"ז ובהערה 51.

15. הט"ז בסי' תקיח ס"ב ק כתב בשם רש"ל: "דבר תימה הוא להתיר (שחוק הכדור ביו"ט), שא"צ ביו"ט כלל אלא שחוק של ילדים, אבל לגדולים נראה בעיני מנהג רע הוא כו' ואם איישר חילי אבטליניה". ובמדרש רבה קהלת פ"ב על פסוק: "דברי חכמים כדרבנות" מבואר, שמשחק זה שייך לכאלה הפטורים מלימוד התורה. וראה גם סנהדרין עז, ב. ועוד.

16. ובב"י סי' שח מובא מירושלמי פ"ב דתענית: "טור שמעון למה חרב... ויש אומרים שהיו משחקין בכדור". וכן הוא במדרש רבה איכה פ"ב: "א"ר הונא משום שהיו משחקין בכדור בשבת". ומפרש בקצות השלחן שם, ש"בשביל הזלזול התמידי בכבוד השבת קודש, אע"פ שלא חיללו אותו במלאכה, נגרם להם החורבן רח"ל".

ובספר פסקי תשובות הלכות שבת, מהדורה חדשה (סי' שח, אות נט), כתב: "הסכימו כל גדולי זמנינו שאיסור גמור הוא לשחק בכדור בשבת, לא במגרשים המיועדים לכך ולא ברחובה של עיר, ואפילו במקום המרוצף כהוגן ומוקף 'עירוב'".

17. חז"ל גזרו "מרוצף אטו אינו מרוצף". וכיוון שמדובר במשחק שהוא "דבר שאין בו צורך כל כך", גזירת חז"ל קיימת גם כאשר כל העיר מרוצפת – קצות השולחן סי' קמו בדי השולחן ס"ק ט.

[ושם דייק כן מלשון אדמו"ר הזקן בסי' שלח ס"ו, שכתב שגזרו במשחק האגוזים וכיו"ב גם במקום מרוצף כמו שגזרו לגבי סיכת קרקע ("כמ"ש בסי' שלו גבי סיכת קרקע"), שהחמירו בה במקום מרוצף יותר מבכיבוד הקרקע "לפי שדברים אלו אין בהם צורך כל כך כמו בכבוד לפיכך לא רצו לחלק בהם בין מרוצף לשאינו מרוצף ואסור הכל" (סי' שלו ס"ד)].

ולהעיר שהפרי מגדים סי' שלח משבצות זהב סק"ג, התיר במרוצף, ומשמע שמדמהו לכיבוד הבית.

18. סי' שלח ס"ו.

19. שו"ע"ר שם.

20. שם סי' שלו סעיפים א וכו'. ופעולות אלו הן בכלל האיסור הכללי של השתמשות באילן בשבת – שם סעיף כ.

הפאזל את החלק המתאים, כל עוד הדבר נעשה לצורך שימוש מיידית בחלק שבורר.³⁴

יתירה מזו: גם אם נטל חלק אחד מתוך הערימה שלדעתו היה נראה כמתאים לשימוש מיידית, אך אחרי ניסיון ההתאמה התברר שאין זה החלק המתאים ועל כן מניחו בצד, אין זה משנה המצב למפרע, שהרי בשעה שלקחו מהערימה היה בעיניו החלק המתאים.³⁵

אך אין לברור חלקים רבים מראש כדי להתאים, כל עוד הוא אינו מתכוון לגמור את הרכבת הפאזל באופן מיידית אלא רק לאחר משך זמן.³⁶

כא. במשחקים שיש בהם חלקי מגנט הנצמדים זה לזה, לעיתים יש בזה משום איסור כתיבה.³⁷ ובכל מקרה שיש חשש כזה, יש לעשות שאלת רב.

לוח מחיק

כב. אסור לכתוב על לוח ציור מחיק משום איסור כותב וכן אסור למחוק ממנו משום איסור מוחק, (הכתיבה נעשית באמצעות מקל סימון, והמחיקה ע"י הפרדת שכבותיו).³⁸

מיון וסידור משחקים

כג. קלפי רביעיות, דומינו, שחמט, תמונות וכל כיו"ב, כאשר החלקים השונים מונחים בערבוב – אסור להפרידם ולמייין אותם לפי סוג/גודל/צבע, משום איסור בורר.³⁹

לכן אסור לסדר ולהפריד את החלקים השונים לאחר המשחק כדי לסדרם במקומם; אבל לפני המשחק ולצורכו – מותר.⁴⁰

כד. הפרדת והוצאת חלקי משחק המונחים אחד ליד השני, כמו הוצאת כלי השחמט "המובסים" מעל גבי לוח השחמט; סילוק חיילי דמקה ש"נאכלו"; הוצאת "סריה" של אבני "רמי" מלוח המשחק; הוצאת קלף מסויים מתוך חפיסה שבידו תוך

כדי משחק קלפי רביעיות; וכל כיו"ב – מותרים. וזאת גם אם החלקים מונחים זה על יד זה.⁴¹

משחקי חול

כה. החול המונח בארגז חול ומיועד למשחקי ילדים, אינו אסור משום מוקצה שהרי ייעודו הוא למשחק. אבל אם החול אינו יבש ודק מאוד ("תיחוח"), דהיינו שאינו באופן שאם נוטלים חול מתוך הארגז מיד נופל חול אחר למקומו, אסור לשחק בו מטעם עשיית גומא.⁴²

וכיוון שפעמים רבות הילדים שופכים מים לחול שבארגז חול ואזי הוא אינו תיחוח; וכן מצוי שחופרים בעומק קצת בארגז החול והחול התחתון לח יותר ואינו תיחוח בהגדרה הנ"ל – על כן יש מקום להימנע מלשחק בארגז חול, כיוון שבקלות יכולים לבוא לידי מכשול.⁴³

כו. חול המיועד לבנייה, הן זה שהובא לשם בנייה והן זה שנשאר לאחר הבנייה, הרי הוא מוקצה גמור כאבנים ועפר ואסור לשחק בו ולהזיזו בידיים בשבת.⁴⁴

משחקים משמיעי קול

כז. משחקים המופעלים ע"י בטריות ושלט, או משמיעים קול בהפעלתם, או מוציאים ניצוצות בהפעלתם, וכיוצא בפעולות אלו האסורות בשבת, כל עוד יש למשחק שימוש פעיל נוסף ללא ההפעלה האסורה – מעיקר הדין המשחק אינו מוקצה, ומותר לטלטלו, והילד גם יכול לשחק בו בצורת השימוש המותרת בשבת.

וזאת אפילו אם השימוש באופן המותר הוא רק מיעוט מפעולות השימוש הכוללות של המשחק.⁴⁵

41. כמה טעמים נאמרו בזה, ומהם:

(א) כאשר החלקים ניכרים כל חלק לעצמו, ורק מונחים זה לצד זה – אין זה בגדר תערובת, ודומה הדבר לספרים המונחים זה אצל זה ורשום על כל ספר מהו, שהיות והם ניכרים בבירור כל אחד לעצמו – אין זו תערובת (ראה שבת כהלכה פ"ב סק"ד לגבי משחק "רמי", וסברא זו קיימת לכל משחקים כיו"ב).

(ב) הסרת הכלי המנוצח אינה כהסרת פסולת, כיוון שהסרתו אינה בגלל שאי אפשר להשתמש בו, אלא להראות התגברותו על המשחק שכנגדו. וכיוון שזוהי דרך השימוש במשחק, ההסרה היא הפעולה המבוקשת, והרי זה כבורר אוכל מתוך פסולת (ראה דרכי עונג פכ"ג הערה ט).

(ג) כאשר בורר את הקלף (במשחק קלפי רביעיות) הנצרך לשימוש מיידית של המשחק, הרי זה כבורר אוכל מתוך פסולת לאלתר (ראה שמירת שבת כהלכה פ"ג סל"ח. פט"ו סל"ה).

42. ראה שו"ע ס' שח סע"ז. ס' תצח סכ"ט.

43. כן כתבו כמה מהאחרונים.

44. ראה ס' שח, מח. שו"ת שבט הלוי ח"ט ס' עח.

45. נפסק בשו"ע ס' שח סכ"א, שכלי שמלאכתו לאיסור ולהיתר, דינו כדיון כלי שמלאכתו להיתר בלבד,

כה. אמנם מאחר ובקלות רבה עלול הילד להפעיל את המשחק באופן האסור, ראוי מאוד להרגיל את הילדים שהגיעו לגיל חינוך⁴⁶, בדרכי נועם וחיבה, שלא משחקים במשחקים אלו בשבת.⁴⁷

כט. ודרך טובה להרגילם לכך היא, על-ידי שמחנכים ומעודדים אותם להצניע בעצמם בכל ערב שבת את המשחקים הללו במקום מוסתר, כדי שלא ייתקלו בהם בשבת.

ומותר לטלטלו גם לצורך הכלי עצמו. ומשמעות דברי אדמו"ר הזקן שם עולה, שגם אם מיעוט שמושו של הכלי הוא להיתר, ורוב שימושו לפעולות האסורות – עדיין דינו ככלי שמלאכתו להיתר.

והדברים מדויקים מלשוננו בסכ"א שם: "הואיל והוא מיוחד גם כן למלאכת היתר". משמעות לשון זו היא, שאין שיעור לכמות האחוזים הנדרשים לשימוש במלאכת היתר בכלי, ביחס לסך האחוזים הכולל של שימוש הכלי.

הארכתי בביאור הדברים, כיוון שזו הלכת יסוד בגדרי מוקצה ונחוץ לדעתה. אף שבספרי המלקטים המפורסמים על הלכות שבת, שרובם נכתבו ע"פ הכרעות ופסקי המשנה ברורה (שנקט בסוגיא זו ע"פ הדעות המחמירות בזה, ראה בס' שח ס' ק"י ובביה"ל ד"ה קרדום. ע"ש), לא צוינה דעת אדמו"ר הזקן בסוגיא זו.

וראה הלכתא כרב להגר"ד טברדובין שליט"א ס' שח הערה 19, שמביא טעם וסברת ב' דעות אלו, במאי קמפלגי, ע"ש.

46. הגדרת גיל חינוך לגבי מצוות לא תעשה (גם איסורי דרבנן): ילד שהוא בר הבנה, שמבין כאשר אומרים לו שדבר זה אסור לעשותו.

(לפני גיל שנתיים אין שייך גדר זה, כיוון שהמדובר הוא, שהילד נמנע מלעשות זאת גם בלא הגערה וההתרעה. שאמרו לו שהדבר אסור לעשותו, ומניעתו מלעשות הדבר אינה מפני הגערה או הפחד בלבד.)

ויש שכתבו שהמבחן לזה הוא, האם בפעם הבאה הילד ימנע מלעשות זאת גם בלא הגערה וההתרעה. דבר זה תלוי בחריפות שכלו של הילד, וקשה לקבוע גיל שווה לכולם. ובכמה אחרונים כתבו, שקודם גיל שנתיים אינו בר הבנה כלל (ע"פ התוס' שבת קכ"א, א ד"ה שמע). ע"י הערת הגר"י נויברט בקונטרס חינוך הבנים למצוות סל"ח. וע"ע בפסקי תשובות ס' שמג ס"ז.

47. מעיקר הדין, אין על הגדול, שאינו אביו של הקטן, איסור להניח לפני הקטן את הצעצוע הנ"ל, כל עוד הקטן מפעילו אחר כך לבדו, כיוון שכאשר הקטן מפעיל מעצמו הרי זה להנאת עצמו ואין צריך להפרישו – ס' שמג ס"י.

אמנם אבי הקטן חייב מדין חינוך להפרישו ולמנוע ממנו לעשות אפילו איסור דרבנן; אך גם חיוב זה אינו אלא כאשר הוא רואה את בנו מפעיל ממש את הצעצוע באופן האסור – שם ס"ב. וע"ע סעיפים וז' שם.

ואף-על-פי-כן נהגו מאז מקדם בכל בתי יראי השם, חסידים ואנשי מעשה, לחנך הילדים מעבר לחובה הנ"ל, ולהרגילם להימנע מלשחק בכל הצעצועים שיש בהם אפשרות ועלולות לאיסורי שבת. והמציאות הוכיחה, שהרגל זה מגיל צעיר ממש, כאשר הוא נעשה בנועם ומתוך חיבה, משפיעה לטובה על חינוך הילד גם בעתיד, להפנמת ערך וקדושת השבת, והזהירות מלחללה ח"ו גם כשיגדל.

קצרים

תשובות הלכתיות קצרות משולחן בית ההוראה

שאלה: כלי חלבי שנאסר בשימוש, וכבר עברו כמה שנים ללא שהשתמשו בו. האם ניתן להשתמש בו ללא הגעלה?

תשובה: כלי שנאסר, גם אם עברו עליו יב חודש ואף יותר מכך, צריך הגעלה.⁶

שאלה: האם יש עניין להעדיף קנייה בחנות שבעליה הוא יהודי שומר תורה ומצוות?

תשובה: יש מהפוסקים שסברו, שיש העדפה לקנייה מיהודי שומר תורה ומצוות ("עמיתך" - "עם שאתך בתורה ובמצוות"), ואפילו אם לשם כך נדרשת טרחא מועטת.⁷

שאלה: האם טבעות ליישור שיניים העשויות ממתכת, צריכות הגעלה בין אכילת בשר חם לאכילת מאכל חלבי חם?

תשובה: בין בשר לחלב אין צורך להגעיל, כיוון שהבל הפה פוגם את המאכל. אמנם לגבי פסח הדין הוא כך: אם ניתן להסיר את הטבעות, יש להגעילן בעירו מכלי ראשון, לאחר המתנת 24 שעות ללא שימוש במאכלים חמים, משום חומרת החמץ⁸; אך אם לא ניתן להסירן, צריך לנקותן היטב מכל לכלוך, להחליף את הגומיות שבלעו חמץ, ולהימנע במשך 24 שעות לפני זמן איסור אכילת חמץ מאכילת חמץ חם.

שאלה: כבעל קייטרינג, נשאר לי כל יום אוכל על השולחנות. האם אני מחוייב לברור את חלקי האוכל הטוב וראוי לאכילה בכדי לתת אותם לעניים משום "בל תשחית", או שמותר לזרוק את כל השאריות שבשולחנות לאשפה?

תשובה: יש מקום להתיר לזרוק את הכול, ולסמוך על כך שאין בזה משום "בל תשחית" מחמת הטרחא המרובה לברור זאת, שעלולה לעלות יותר כסף משווי המזון ההולך לאיבוד.⁴

שאלה: המשגיח בישיבה הטיל עלי קנס בגלל שלא הופעת ליסדר' הלימוד בבוקר. מהו המקור ההלכתי לכך שניתן לקחת כסף כעונש?

תשובה: בעת הרשמתו וכניסתו של כל תלמיד לישיבה, הוא מקבל על עצמו את מרות ההנהלה הרוחנית של הישיבה, את התקנון שלה, ואת הנהלים הנהוגים בה.

ובאותן ישיבות שכך הוא הנוהג להשתמש בקנס כאמצעי הגורם לבחורים לשמור על סדרי הישיבה וחוקיה גם מצד הנפש הבהמית שלהם - הרי שעל דעת כן הצטרפו התלמידים ללימודים בישיבה זו.

שאלה: יש לי חוטי ציצית ישנים ואני רוצה להחליפם. האם צריך להתיר את הקשרים הקודמים או שאפשר לחתוך אותם במספריים?

תשובה: לפי שיטת אדמו"ר הזקן, אין לחתוך חוטי ציצית בסכין ברזל, "אלא ינשכם בשיניו". אפשר לעשות זאת גם באמצעות מספריים קרמיות או פלסטיק וכיו"ב שאינם מברזל.⁵

שאלה: האם שפתון למניעת יובש בשפתיים צריך הכשר?

תשובה: שפתון צריך הכשר הן לכל השנה והן לפסח, כיוון שכמה מהמרכיבים המעורבים בו (כמו לנוליו, גליצרול ועוד) מופקים לעיתים מן החי. כמו כן יש מרכיבים אלוהוליים המופקים לעיתים מזרעי ענבים, ועלול להיות בהם חשש יין נסך. הדברים אמורים במיוחד כאשר לשפתון יש טעם טוב, שאזי דינו חמור יותר כמובן.

אך שפתון ללא טעם, המיוצר מ-100% וזלין טהור - אין בו חשש תערובת של מרכיבים אסורים, והוא אינו צריך כשרות לכל ימות השנה. אך לפסח טוב יותר לקנות עם הכשר.¹

שאלה: באתי לבקר את קרובי משפחתי וההורים לא בבית, ורק הבת שלהם הנשואה נמצאת אצלם בבית. להבנתי יש כאן בעיית יחוד, מה אני יכול לעשות?

תשובה: אכן יש במקרה זה איסור יחוד. לכן צריך להשאיר את דלת הדירה הפונה לרשות הרבים מעט פתוחה.

אם הדבר לא ניתן לביצוע, אפשר לבקש משכן שומר תומ"צ שייכנס לדירה מידי פעם, מבלי שיבקש רשות או ידפוק על הדלת, והשכן אכן יעשה זאת בפועל. אם גם אפשרות זו לא מעשית - אין היתר להישאר בבית ולעבור ח"ו על איסור יחוד החמור.²

שאלה: עשיתי עקירת שן והרופא אמר לי שבמשך כל היום לא ארוק מהפה, וכל רוק או נוזלים שארגיש בפה - אבלע, כדי לא לגרום לדימום ממקום העקירה. בפועל, אני מרגיש מעט טעם דם בפה, האם מותר לבלוע דם זה?

תשובה: מותר לבלוע הדם שבפה. כמבואר בשו"ע, שרק דם שפירש מהגוף אסור משום מראית עין, אך אם הדם הוא בין השיניים ולא פרש החוצה - מותר למוצצו. וגם אם הדם פרש ויצא, יש מקום להקל אם יש בכך צורך רפואי.³

1. הכשרות כא, נא.

2. אה"ע סי' כב ס"ט. דבר הלכה הוספות חדשות לס"ג ס"ג.

3. יו"ד סי' סו ס"י. ש"ך יו"ד סי' פז סק"ז.

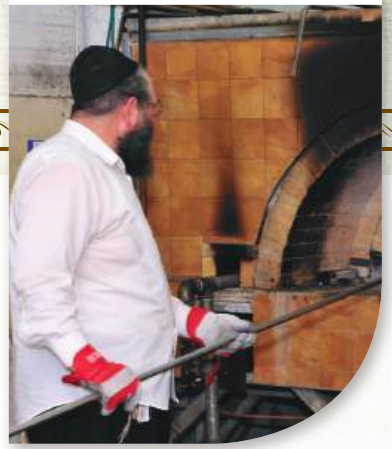
4. התעוררות תשובה חו"מ סל"ה. ברכת השם ס"ג סכ"ט.

5. שוע"ר סי"א סכ"ד.

6. פר"ג יו"ד סי' קג, שפתי דעת יז. רעק"א תשובות סי' מג.

7. חתם סופר חו"מ סקל"ד. שו"ת מהרש"ם ח"ב ספ"א. פסקי עוניאל ח"ב.

8. נשמת אברהם יו"ד סי' ט"ז. שו"ת מהרש"ם ח"ב סי"א. מנח"י ח"ה סל"ז. שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' ט"ז.

איך אפו מצות בעבר, כיצד אופים אותן כיום, ומדוע?

מאת הרב ברוך אוברלנדר שליט"א

השליח הראשי, רב ואב"ד "חברה ש"ס - ליובאוויטש", הונגריה

ב) עוד סיבה לאפייט מצות דקות היא, מפני שבמצות העבות יש לחוש לחימוץ. וכפי שכתב הרמ"א בשו"ע: "ויש לעשות המצות ריקין, ולא פת עבה כשאר הלחם, כי אין הרקיקין ממהרים להחמיץ"¹⁰. ובפשטות נראה, שהמעלה במצות הדקות על העבות היא, כיוון דאינו מניח את העיסה בלי עסק, על כן "אין ממהרין להחמיץ"; ואילו במצות העבות, כיוון שהן נעשות מעיסה גדולה, תמיד יהיה חלק מהעיסה בלי עסק. וכנראה שזהו אחד הטעמים שהתחילו לעשות מצות דקות - כדי להמלט מחשש חימוץ ע"י שהייה כל שהיא¹¹.

מצות דקות כאצבע

ג. מהטעמים האמורים, נתפשט המנהג שלא לאפות מצות עבות כל כך לכל ימי החג. אך עדיין בקהילות אשכנז לא אפו ריקקים דקים ממש כבזמננו. וכך העיד בשו"ת הרמ"ז¹²: "מצות הנעשות לספרדים

הגמרא נטו לאפות מצות עבות מאוד, ולכן היו צריכים להגביל את העובי. ומתוך העניין מובן, שהמצה בימיהם היתה עבה בערך פי 10 מעובי המצות שלנו. ומובן מאילו, שמצות עבות כאלו, בהכרח אינן יכולות להיות קשות ויבשות כמצות שלנו, שכן לא יתכן במציאות לאפות מצות קשות עבות כל כך, וגם בלתי אפשרי יהיה לאכלן; ובהכרח שעיסתן היתה רכה הרבה משלנו, ולאחר האפיה המצות היו רכות בפנים כעין לחם⁷.

המעבר למצות דקות יותר וסיבתו

ב. בתקופה מאוחרת יותר, החלו לאפות מצות דקות יותר. דבר זה נבע משתי סיבות עיקריות:

א) הסיבה הראשונה היא, כדי להחמיר ולצאת ידי דעת הראשונים הפוסקים החולקים על הנ"ל, ולדעתם אין לאפות מצה עבה כלל. וכלשון הריטב"א במסכת פסחים שם: "וכיון דאפיקתיה מטפח, ולא אוקמו לן בגמרא שיעורא אחרנא להתירא, לית לן למיעבד פת עבה כלל". ומוסיף הריטב"א: "וזהו שנהגו העולם לעשות מצה של חובה דקה".

[אלא שמדבריו משמע, שדוקא במצה של חובה הייתה העדפה לאפייט מצה דקה, אבל המצות של שאר ימי החג, עדיין היו עבות. ורק בתקופה מאוחרת יותר עברו למצות דקות (לפי ערך) גם במצות של רשות⁸].

7. וראה בשו"ע (סי' תסא ס"ג) לגבי השיעור (המינימלי) שהמצה נחשבת אפוייה ומותרת: "מצה שנאפת עד שאם פורסין אותה אין חוטים נמשכים ממנה, יוצאים בה". וכתב הערוך השלחן (שם ס"ז): "ובמצות שלנו לא שכיח כלל שיהא חוטין נמשכין מהם". ובפרט דשיעור זה דחוטין נמשכים כתב החק יעקב (סי' תסא סק"י) וכן פסק אדמו"ר הזקן בשולחן (שם ס"ט): "אם אין יכולין לעמוד עליה אם חוטין נמשכין ממנה אם לא... אם תוחב אצבעו לתוכה ואין בצק נדבק בו אין להסתפק כלל אם חוטין נמשכין ממנה". מדברים אלו עולה ברור עד כמה המצות האפוייות שלהם היו רכות, עד שאפשר היה לתחוב בהן אצבע! במצות אפוייות שלנו הרי אין זה שייך כלל. ואפילו לפני הכנסתן לתנור, כמעט שאין חוטין נמשכים כלל, כידוע למצויים בזה. 8. יש מקום לומר, שהטעם שדווקא את מצות המצווה עשו דקות הוא ע"פ דברי הדרכי משה (סק"א): "וצריך לעשות המצות ריקין קטנים ואם עשאה עבים וגדולים אין זה לחם עוני".

במאמר זה^{1*}, נסקור בקצרה את סדר אפייט המצות לאורך הדורות, בדגש על עוביין של המצות ואופן עיבודן, ועל-ידי זה יתבהרו יותר דברי אדמו"ר הזקן אודות חשש השרויה במצות של ימינו. התפתחות זו אינה מפורשת להדיא בדברי הפוסקים, אבל מתוך עיון בדבריהם ניתן ללמוד עליה רבות, כדלהלן.

א. הברייטא במסכת פסחים² מביאה מחלוקת בית שמאי ובית הלל: "בית שמאי אומרים אין עושין פת עבה בפסח, ובית הלל מתירין". ומבאר גמרא: "וכמה פת עבה? אמר רב הונא: טפח, שכן מצינו בלחם הפנים טפח". רב יוסף חולק על זה, ולדעתו אי אפשר ללמוד את עובי המצה מלחם הפנים.

בעקבות דברי הגמרא, כתב בעל האור זרוע³, ש"נראין הדברים" ש"טפח לא עבדינן, אבל בציר מהכי עבדינן, לפי הזריות". וכן הביא הבית יוסף⁴ משם רבינו ירוחם.

ותמה הבית יוסף: "איך לא כתב רבינו [הטור] כאן הא דמשמע התם דאסור ללוש בפסח פת עבה טפח?", ומתוך הב"ח שם, שהטור ועוד פוסקים אכן חולקים, ולדעתם ניתן לאפות מצות בעובי טפח.

אולם הבית יוסף עצמו אינו סובר כך, ולהלכה פסק בשו"ע⁵: "אין עושין בפסח פת עבה טפח". ואדמו"ר הזקן בשולחן ערוך שלו⁶ מבאר את טעם האיסור: "שכשהיא עבה כל כך - יש לחוש שמא לא ישלוט חום האש בתוכה ותתחמץ בתוכה בשעת אפייטה, אבל פחות מטפח אפילו משהו מותר לעשות לכתחלה מעיקר הדין, לפי שחום התנור שולט בתוך עוביו כשאינו בו טפח".

מפשטות הדברים עולה לכאורה, שבזמן

1. מאמר זה הינו תמצית קצרה של חיבור ארוך ומקיף שערכתי בנושא זה, והוא נכתב במיוחד עבור הגיליון החשוב "מבית ההוראה" של בית ההוראה דכפר חב"ד. וכאן המקום לחזק את ידיהם ופועלם להגדיל תורה ולהאדירה, ולברכם שירבו אומץ וחילים לחזק ולבצר לימוד ההלכה ושמירתה כראוי. 2. לו, ב"לו, א. 3. הלכות חלה ס' רכו. 4. באו"ח סוף סי' תס. 5. שם סעיף ה. 6. סעיף י.

אך יותר נראה, דמה שנהגו לעשות המצות של חובה ריקין, זהו מדין שימור. שהרי "אין אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה ששמרה ישראל מחימוץ" (שו"ע אדמו"ר הזקן סי' תנג ס"ד, ע"פ השו"ע שם ס"ד). וחידשו האחרונים, שבאם נולד ספק כל שהוא, אע"פ שאין נאסרים בכך לאכילה, כי יש כמה ספיקות וצדדים להתיר, מ"מ אין להשתמש בהן למצות מצוה, דעכ"פ אין זה שמור כהוגן - ראה בית מאיר או"ח סי' תסו ס"ד, מובא במשנה ברורה סי' תסו סק"ז, ומש"כ בזה דו"ד הגאון בשו"ת ערוגת הבשם או"ח סי' קכ"ט-ק.

ועפ"ז י"ל, שלפי שיטת הריטב"א, אף שבדיעבד מותר לאכול מצות עבות יותר, מ"מ למצת מצוה עכ"פ אין להשתמש בהן, דכיון דממהרין להחמיץ, אין זה בכלל "שמור כהוגן".

9. שם ס"ד. 10. ויסוד העניין בפסחים שם: אמר רבי יוסי "עושין סריקין כמין ריקין ואין עושין סריקין כמין גלוסקאות", ופרש"י: "עושין סריקין. מצויירין כמין ריקין, ובלבד שיהו דקין וקלושין דאין ממהרין להחמיץ, אבל לא מצויירין את העבים כגלוסקאות, דמתוך עוביין מחמיצין בשהייה מועטת". ומביא הבית יוסף בסי' תס [ס"ד ד"ה כתוב בהגהות]: "אומר ריצב"א דקיימא לן כר' יוסי דאמר עושין סריקין המצויירין כמין ריקין, פי' דאז אין לחוש לחמוץ בשהיית ציורן. וע"ז סמכין לצייר מצות שלנו, מפני שאנו עושי' אותן כמין ריקין". והוא מדברי רבינו פ"ח בהגהות לסמ"ק מצוה רכב הגדה יא. וראה גם תוספות רבינו פרץ לפסחים לו, א ד"ה ואין. 11. אמנם ודאי שאין כוונת הרמ"א למצות דקות מאד כשלנו, וכפי שהעיר הרה"ק ממונקאטש בנמוקי או"ח סי' שצד ס"ב. עוד ראה לזה, מדברי הרמ"א בסי' תעה ס"ז. 12. סי' נג.

מצות דקות וקלות ללעיסה²⁰.

בעית "השרויה" הראשונה

ה. הגם שבעשיית המצות דקות וקשות יותר, עם פחות מים, פתרו את בעית הטריות והנושא ההלכתי הכרוך בה, נתעוררה בעיה חדשה ומשמעותית: כיוון שהבצק יבש, קשה ללושו היטב עד כדי בטחון מלא שלא ישאר שום קמח שלא ספג את המים. ואז החלה להיות נידונה בפוסקים סוגיית מצה שרויה. שכן אם נשאר קמח בתוך המצות²¹, הרי במגעו עם המים לאחר האפייה אפשר שיחמיץ. ומאידך, לאכול את המצות כמות שהן ללא שריה במשקה, היה קשה מאד, במיוחד לזקנים וקטנים, כיוון שהמצות היו עבות יחסית לזמננו וממילא קשות מאוד.

בעיה זו לא הייתה קיימת בדורות הקודמים בהם המצות היו עבות ורכות במקצת. כיוון שהמצות העבות נעשו מבצק שנתנו בו מים בשופי, לפיכך בלישה טובה לא נשאר בתוכן קמח שלא קבל מים. על כן לא מצינו שהפוסקים מתקופות הללו יעסקו כלל בסוגיית המצה שרויה²², שהרי עיסה לחה קל ללוש אותה היטב.

בעיה זו נוצרה רק בעת המעבר למצות דקות, קשות ויבשות יותר, ונקרא לה במאמרנו "בעית השרויה הראשונה"²³ (להבדיל מ"בעית השרויה השניה" שהתעוררה בתקופה מאוחרת יותר, כדלקמן).

על בעיה זו כותב בשאלת יעב"ץ²⁴: "מפני חשש רחוק כי האי אין למנוע שמחת י"ט. והביא ראייה מדברי אביו הגאון זצ"ל ע"ד מצה שרויה שהמתחסדים פורשים מהם והוא ז"ל סתר כל דברי המחמירין". בלי שריה במשקה היה קשה מאוד לאכול את המצה, ולדעת החכם צבי הרי יש בזה

כיוון שמצות אלו היו עדיין כעובי אצבע (כדברי הבית הלל האמורים), הייתה קיימת בעיה "טכנית" במצות אלו, ובעייה זו הובילה לחשש הלכתי:

לא זו בלבד שאי-אפשר היה לאפות את המצות זמן רב לפני הפסח – כנהוג היום – ולא יתעפשו, אלא כללות עניין הטריות של מצות אלה היה בעייתי מאוד. כאשר מדובר בלחם, החימוץ פועל שהוא יהיה ספוגי ורך, ולכן הוא ראוי לאכילה אפילו כעבור יום או יומים; מה-שאין-כן מצה, גם אם היא נאפתה היטב – הנה כעבור יום-יומים, היא נעשית קשה מאד ואי אפשר לאכלה כמות שהיא, בלא שרייה במשקים¹⁶.

ולדבר זה יש משמעות הלכתית: כאשר טווח קיומה של מצה הנאכלת כמות שהיא הוא יום-יומיים, הדבר מצריך אפיית מצות במהלך החג, ודבר זה עלול לגרום לבעיות של חמץ מחמת השיריים של הבצק וכיו"ב¹⁷.

מצב זה גרם לכך שיאפו מצות קשות יותר, עם פחות מים, כך שהן יהיו עמידות לטווח זמן ארוך יותר, ויוכלו לאפותן קודם החג לצורך כל ימי החג.

ראוי לציין, שהידור זה, לאפות את המצות כולן קודם החג, התחיל כבר בתקופות קדומות יותר, וכמובא כבר בטור¹⁸: "ואני ראיתי בברצלונה מהמדקקין שהיו אופין כל מה שצריכין למועד מקודם המועד, שאם יתערב עמו משהו מחמץ שיתבטל קודם איסורו". והגאון רבי יוסף מולכו בפירושו שלחן גבוה¹⁹ כותב: "מנהג שאלוניקי לאפות הכל קודם הפסח כמה ימים, ואין לשין תוך הפסח כלל, אלא בשעת הדחק שלא הספיק לו מה שאפה כבר. וטוב לעשותה [= כשאופין בתוך הפסח] ממי פירות שאינו בא לידי חימוץ. וכך נוהגים אם חל סעודת ברית מילה תוך הפסח שיש שם מסובין הרבה, ללוש ביין ושמן".

מצות אלו היו קשות ועבות יחסית לזמננו, כיון שהיה קשה לרדד את הבצק עד שיהיה דק ביותר. ורק עשירים יכלו להשיג פועלים בעלי כח שירדדו את הבצק היטב ויכיניו

ובני איטליא, הם קשות ויבשות עד שראויות להטחן מחמת החום השולט בהן במהרה כאשר עין כל תחזה. וגם כי האשכנזים אינם עושים פת עבה שלא כדין ח"ו חלילה, מ"מ עיני ראו בק"ק פולוניא שהם עבות כמצות [צ"ל: ממצות] שמורות שלנו שיכול אדם לחתכם בסכין".

על עוביין של המצות בקהילות אשכנז בתקופה זו, מעיד גם הבית הלל¹³: "לחם דק כמו מצות שאופין לפסח... שהוא כעובי אצבע כנהוג במצות". ומתוך אמרו "לחם דק" והוא "כעובי אצבע", מובן כמה היה עובי המצות קודם לכן.

[בתקופה זו, היו קהילות שהשתמשו עדיין במצות העבות לצד המצות הדקות, וכפי שכתב הגאון רבי אפרים העקשיר בספרו אדני פז על השו"ע¹⁴: "מוכח דצריך יותר לחימוץ התנור למצות עבות ממצות דקות, ולפי זה יותר שפיר לאפות בראשונה המצות עבות שקורין רייב מצות, משום דלזה צריך חמימות גדולה משום חשש חימוץ, וזה היה המנהג פה מקדם, ועכשיו חדשים מקרוב באו ואופין הנחתומין המצות הדקות בראשונה ואח"כ העבות, ולא שפיר עבדו דהא כבר נצטנן התנור הרבה".]

ובדברי החתם סופר נמצא, שאף תקנה תיקנו נגד המצות העבות. וכך הוא כותב¹⁵: "רייב מצות העשויין מקמח חטים רבה המכשלה, כי מעוביים לא נאפו יפה וברוב קהילות אשכנז גזרו עליהם בחרמות שלא לעשותן, וטוב להתיר רייב מצות מקמח קטניות שאינו בא לידי חימוץ, ומצות עבים האלו לא יתחלפו לעולם במצות של מצוה שאינם נעשים אלא ריקים דקים".

אך גם המצות ה"דקות" הללו, העבות רק כאצבע כדברי הבית הלל, היתה עיסתן רכה ולחה יותר מהעיסות של המצות שלנו, והרי זה דומה יותר ל"פיתות" המצויות בזמננו. ודעת לנכון נקל, שבצק קשה ויבש כשלנו, לא יתכן במציאות שיאפו ממנו מצות בעובי אצבע ויהיה אפשר לאכלן.

כיצד נולדה המצה שלנו?

ד. כאמור, במצות העבות ישנן כמה חששות של חימוץ: הן החשש "שמא לא ישלוט חום האש בתוכה ותתחמץ בתוכה בשעת אפייתה" כדברי אדמו"ר הזקן האמורים לעיל סעיף א; והן חשש השהייה בעת עבודת הכנת המצה, כאמור לעיל סעיף ב.

על כן לאורך הדורות הנטיה הייתה לעשות מצות דקות יותר, כמבואר לעיל. אולם

13. ב"ד ס' צז ס"א.

14. בס' תנט (על דברי המגן אברהם' סק"ו).

15. בשו"ת או"ח ס' קכא.

16. זאת מלבד החשש של חמץ האמור הנובע מאידך גיסא: ככל שהמצה עבה יותר, יש חלקים בעיסה שיתכן שלא יעסקו בהם לכל אורך הזמן עד האפייה.

17. וראה במאמרו של הרב מנחם מענדל אייזנברג בתחומין כרך כו עמ' 132: "עד לפני כמאתיים וחמישים שנה אכלו בכל תפוצות ישראל מצות פריכות ורכות מירקם ביותר (מעין פיתות). בעובי אצבע בערך... ולפיכך נאלצו לאפות מצות טריות מדי יום... אפיית מצות טריות מדי יום גרמה בעיות לא קלות... פירורי חמץ בבית ועוד. אי לכך הנהיגו גדולי ישראל במרוצת הדורות לאפות קודם החג מצות עם הרבה פחות מים בבצק, כך שיחזיקו מעמד כל החג".

18. בסוף ס' תנח.

19. לשו"ע שם סק"ב.

20. ראה מה שכתב הנוסע ר' יוסף יהודה טשארני ב"ספר המסעות – בארץ קוקו ובמדינות אשר מעבר לקוקו", פטרבורג תרמ"ד, עמ' 9. בתיאור "הנסיעה לארץ קוקו בשנת ה'תרכ"ז הוא רושם: "אצל ההמון בעיר ובכפרים המצות עבות הן כעגות, ואצל הנכבדים והעשירים דקות ויפות לבנות". על מקור זה העיר הרי"ל פישמן בספרו חגים ומועדים. ירושלים תש"ח, עמ' קצו.

21. וראה מנחות (ח, ב): לא נצרכה אלא ליבש שבה. וברש"י: "מנחה בלולה א"א בלא קרטין סלת יבש שלא יגיע בהן השמן".

22. ראה תחומין שם. וראה גם קולמוס גליון 24 עמ' 12-15.

23. אינני מתכוון להגיד שרק בתקופה זו החלה חומרת "השרויה", ראה בספר מנהג אבותינו בידינו עמ' תלט ואילך ששם נסמנו וצוטטו כל המקורות, והמעין שם יראה שכבר היו קיימים מקדמת דנא מחמירים בשרויה מצד סיבות שונות ומגוונות; אני מתכוון בזה רק להבחין בין שתי תקופות שונות בחומרת "השרויה" שבדורות האחרונים.

24. ח"ב ס' סה.

משום ביטול שמחת יו"ט.

פתרון לבעיית קושי ועובי המצה, יחד עם פתרון לבעיית "השרויה" הראשונה, נמצא על ידי שהתחילו להאריך בלישת ועריכת המצות דקות מאוד; ודבר זה גרם לכך ש"היו שוהין הרבה בלישה וגלגול עד שהיה נילוש יפה"²⁵. ומה שפועלים בעלי כח יכלו לעשות בזמן קצר - היו אחרים עושים באורך זמן²⁶.

בעיית "השרויה" השנייה

1. אך כעבור זמן לא ארוך, נתפשטה החומרא למהר מאד באפיה כדי למנוע חשש חימוץ, והעובדים לא יכלו "להאריך הרבה בלישה וגלגול". ומכיון שקיצרו את זמן הלישה ויחד עם זה גלגלו את הבצק שיהיה דק, שיהיה ראוי לאכילה בנקל - נתעוררה שוב בעיית "השרויה" שנית. ועל בעיה זו דן אדמו"ר הזקן בתשובתו המפורסמת בעניין מצה שרויה, בשו"ת שלו בס"ו.

בתשובה זו, "אודות איסור ביטול מצה שנתפררה", כותב אדמו"ר הזקן:

"והנה, עינינו רואות בהרבה מצות שיש עליהם מעט קמח אחר אפיה, וזה בא מחמת שהיתה עיסה קשה ולא נילושה יפה יפה... ומה שלא הזכירו זה הפוסקים, היינו משום שזה אינו מצוי כלל אלא בעיסה קשה שלא נילושה יפה. ובדורות הראשונים היו שוהין הרבה בלישה וגלגול עד שהיה נילוש יפה, עד שמקורב זה עשרים שנה או יותר

25. שו"ת אדמו"ר הזקן סי' ו, ראה לקמן בסעיף הבא.
26. על התפתחות זו ניתן ללמוד מדברי השערי תשובה סי' תס סק"י, בדונו בענין "מצה שרויה", עיי"ש.

נתפשטה זהירות זו בישראל קדושים למהר מאד מאד בלישה, ואין לשיין יפה יפה, ולכן נמצא קמח מעט במצות של עיסה קשה, כנראה בחוש למדקדקים באמת".

וכנראה היו מחמירים לאפות את המצה "עד שלא יהיה מהתחלת הלישה יותר משיעור מיל"²⁷, ולכן "אין לשיין יפה יפה", ועל כן התעוררה שוב בעיית "השרויה" במלא תוקפה.

ובספר מחצית השקל²⁸ מסביר את חומרת "השרויה" בלשון זו: "לפעמים אין כל הקמח נילוש ומתגבל ונשאר מעט קמח ע"ג עיסה, ואם היה נשאר ע"ג מצה למעלה לא היה חשש כ"כ, דכיון שניתן לתוך התנור נקלה... אך לפעמים אותו קמח הוא באמצע המצה מבפנים, כי לפעמים נשאר ע"ג העיסה כשהיה קשה מעט קמח, וע"י שמגלגלין אח"ז העוזרים את חתיכות העיסה לעשות ממנו מצה ומעגלין אותה, בא אותו קמח תוך המצה... המצה מפסקת בין הקמח ובין האור ואינו נקלה".

וכיוון שבעל המחצית השקל חי בדורו של אדמו"ר הזקן, מסתבר שמדבר על בעיית "השרויה" השנייה, אותה בעיה עליה עורר רבינו הזקן. ואכן דבריו דומים מאוד לדברי אדמו"ר הזקן, אלא שהוא מיקל בנוגע לקמח שעל המצה, ואילו אדמו"ר הזקן מחמיר בזה²⁹.

27. וכדברי החיי אדם כלל כח סכ"ג.

28. סי' תנח סק"א.

29. וראיתי לאחד ממחברי זמנינו שקובע: "יש להדגיש, שחששו של שו"ע הרב מעט שונה ממה שכתב המחצה"ש. והנפק"מ ביניהם הוא לענין המצות דקות שלנו. ששו"ע הרב חושש לאותו קמח שעל פני המצה, ולכן החשש קיים גם במצות דקות". אמנם

תעשיית המאפיות - פתרון בעיית "השרויה" השנייה?

ז. סמוך לדורו של אדמו"ר הזקן כותב הרה"ק רבי אברהם דוד מבוטשאטש, תלמידו של רבי לוי יצחק מברדיטשוב, בספרו אשל אברהם על השו"ע³⁰: "כעת שאופים המצות בבית, אופים³¹ באומנות³², נכון למנוע מצות עבות, כי לפעמים יש בהם שאלות אם אפויים בפנים ולפעמים לחומרא בכך, ובהדקות מהירות עתה כמו שהיה בהעבות". ומדבריו משמע, שכאשר נתפשטה החומרא למהר באפיה, היו גם כאלה שבמקום לקצר בלישה קיצרו בגלגול ועריכת המצה, והיו המצות עבות. אולם במאפיות, כיון שעובדים שם אומנים, על כן אפשר להקדיש מספיק זמן גם ללישה וגם לגלגול, ויצאו מצות דקות "מהירות עתה כמו שהיה בהעבות".

על יסוד זה, היה מרבני זמנינו שרצה להורות שכיום שוב אין מקום להחמיר בשרויה, שהרי ידיים אומניות אופות במאפיות ובזמן קצר מספיקים גם ללוש וגם לגלגל טוב. אולם כמה גדולים דברי חכמים: בשנת תשס"ו בדקו וגילו בכמה מאפיות בניו-יארק אבק לבן על המצות האפיות, ובדיקת מעבדה אישרה שאבק הזה אינו אלא "קמח שעוד לא נרטב במים"! הרי איפוא קמו וגם נצבו דברי אדמו"ר הזקן: "כנראה בחוש למדקדקים באמת".

לא מצאתי בדברי המחצית השקל שום רמז למצות הדקות והעבות, ועל כן כתבתי כפנים שרק בנוגע לקמח שעל גבי המצה שונים הם.
30. סי' תס ס"ח. ועד"ז כתב שם סוף סי' תסא.
31. עד אז היתה אפיית המצות נעשית ע"י בני המשפחה יחד. ולהעיר מפסחים (קטז, א): מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה. והרא"ש (פסחים פ"ב סי' כו בסופו) מביא את זה להלכה: "ובעלי מעשה וחסידיהם והתמימים מחמירין על עצמן כגאונים המחמירין ולשיין ואופין בעצמן, כהיא דאמרין מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה". ולהעיר משו"ע אדמו"ר הזקן סי' תס ס"ג וסי' תכט ס"ה. שו"ת אבני נזר או"ח סי' שעב. שו"ת משנה שכיר [מהדורת קרן רא"ם] או"ח סי' קסד, ואגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב ח"א עמ' שיז.

32. גם בקטע שלא"ז הוא משבח את תעשיית אפיית המצות: "כפי שנתפשט כעת בעזרה"ת באפיית מצות בבית נחתום, ששם שמירה והצלה מכמה מכשולות".

לוח התקופות בהתפתחות אופן אפיית המצות

התקופה	עובי המצה	מירקם המצה	פרטים נוספים	בעיית השרויה
תקופת הגמרא לפי דברי הריטב"א	הקפידו לא לעשות את מצות החובה עבות	רך	ההקפדה היא או מטעם "לחם עוני" או מטעם "ושמרתם את המצות"	בסוג מצות זה בעיית שרויה אינה קיימת
תקופת הגמרא לפי שיטת הב"ח בדברי הטור	היו עושים מצות בעובי טפח	רך	מדברי הגמרא מוכח שאין לחשוש לעובי טפח	כנ"ל
תקופת הגמרא לפי השו"ע	היו עושים מצות עד עובי טפח	רך	מחשש שמצה עבה טפח לא תאפה כראוי בפנים	כנ"ל
תקופת החכם צבי	מצות בעובי כאצבע	קשה	היה כבר נפוץ החומרא לאפות מצות יבשות ולפני החג, אך כיוון שלא האריכו בלישה נשאר עליהן קמח	יש שהחמירו שלא לאכול שרויה, אבל מפני הקושי לאכול מצות עבות מחד גיסא וקשות מאידך גיסא, משום שמחת יו"ט לא כדאי להחמיר ולהימנע משרויה
תקופת אדמו"ר הזקן והמחצית השקל	רקיקין דקים כעין המצוי בימינו	קשה	התחילו לקצר בלישה ונשאר קמח על גבי המצה	יש לחוש לחימוץ מחמת הקמח הנשאר בתוך המצה (לדברי המ"ח חצית השקל) או על גביה (לדברי אדמו"ר הזקן)

פינת ההלכה לצאירים

צריך לדעת איך לתקן...

כלל בדיעבד.

המתפללים נהגו מאד מהחדושים שהתחדשו להם, אך אז אחד מהם רצה לברר את עמק הדברים ושאל: "אך מה באמת יהיה הדין אם כאשר אותו אדם היה מתקן את החזן עם אמירת המילה 'היום', אך הוא לא התפונן בכך לקיים את המצוה אלא רק לתקן מלשהו אחר – האם הוא יכול לחזור ולברך ולומר את הנוסח שוב?"

"תתפלא לשמע, וכנראה גם תשמח לכך", אמר המגיד שעור, "אבל לנושא זה יש התייחסות מפורשת של אדמו"ר הזקן בסעיף י"ב באותו סימן בשולחן ערוך, ושם הוא מחדש חידוש גדול בדיני הספירה: היות ומצות ספירת העומר בזמן הזה היא מדרבנן, והיות ויש אומרים שמצוות דרבנן אינן צריכות כוונה, על כן, גם אם ספר את הספירה בלי כוונה למצוה ובלי כוונה לצאת ידי חובה – הוא יצא ידי חובה!"

"בסעיף י"ד אדמו"ר הזקן אף מביא לכך דוגמה: אם אחד שאל את חברו: 'מה הספירה היום?', והחבר ענה לו: 'היום ארבעה ימים', אף-על-פי שלא היתה כונתו באמירה זו לשם קיום מצות ספירת העומר אלא רק לענות תשובה לשאלה שנשאל, בכל זאת לפי שיטות מסימות כבר יצא ידי חובה פיון שמצוות דרבנן אינן צריכות כוונה, ולכן הוא לא יוכל לספר שוב באותו ערב בברכה."

השיחה המשיכה להתגלגל ולדון בכמה פרטים מעניינים בדיני ספירת העומר, ותוך כדי הדברים המגיד-שעור הוסיף ואמר, שבדברי אדמו"ר הזקן בסעיף י"ב שם, יש חידוש גדול יותר: גם אם אדם רק שמע את חברו אומר ספירת העומר, אפילו שהוא לא התפונן כלל לצאת בשמיעה זו – הוא לא יוכל לברך אחר כך, כאשר הוא יספור בעצמו באותו ערב!

הסבה לכך היא, מפני שיש כלל הלכתי האומר ש"שומע כעונה" ואת אומרת: מי ששומע מחברו דבר מצוה שקיומו נעשה על-ידי דבור בפה כמו ברכה או תפילה, וגם הוא צריך לצאת ידי חובה באותה מצוה, אזי מיד ששמע זאת מהחבר, גם הוא יצא ידי חובה, ונחשב לו כאילו אמר הברכה או התפילה בעצמו. לכן, פיון ששמע את הספירה ממישהו אחר – יצא ידי חובה אפילו שלא התפונן כלל לצאת ידי חובה.

"מהי אם כן העצה שהאדם השומע אחרים שסופרים ספירת העומר יוכל לספר אחר כך בעצמו עם ברכה?", שאל המגיד-שעור. ומיד ענה: "אדמו"ר הזקן אומר, שהפתרון לכך הוא, שהאדם יחשב בלבו: 'אני מתפונן שלא לצאת ידי חובה בשמיעה זו'. באופן זה, שהיתה לו כוונה הופכית (= היתה לו כוונה מפורשת שלא לצאת ידי חובה בשמיעה מהחבר), הוא בודאי אינו יוצא ידי חובה בעל כרחו..."

לאחר השיחה עם המגיד-שעור, הספיקו כלם שהם תיבים לתזק את ידיעותיהם בהלכות הנצרכות לכל אחד בחיי היום-יום. למחרת כבר נראו עוד כמה משתתפים חדשים בשעור ההלכה הקבוע באותו בית כנסת...

באחד הלילות הראשונים של ספירת העומר ארע, שבאמירת ספירת העומר לאחר תפלת מעריב, החזן טעה, ובמקום לומר "היום ארבעה ימים לעומר" הוא אמר "היום שלושה ימים לעומר". אחד המתפללים הגיב בצעקה ספונטנית לעברו: "ארבעה ימים". החזן כמובן תקן מיד את עצמו, ואמר שוב: "היום ארבעה ימים לעומר".

לאחר סיום אמירת ספירת העומר, נגשו כמה מתפללים אל אותו אדם שתקן את החזן ואמרו לו, שהיות ובעת הערתו לחזן הוא אמר את המספר של הספירה – "ארבעה ימים", היה אסור לו אחר כך לברך בעצמו על ספירת אותו יום, פיון שכבר יצא ידי חובת מצות הספירה לאותו לילה.

אותו אדם טען כנגדם: "איך יתכן שיצאתי ידי חובת המצוה כאשר כלל לא התכונתי? בסך הכל תקנתי מלשהו! אין סבה שבגלל זה אני יפסיד את הברכה וקיום המצוה כראוי!"

הדוכח התלהט, והם החליטו לגשת יחד למגיד-שעור שזה עתה סיים למסור את שעור הגמרא בבית הכנסת. המגיד-שעור אמר להם, שאינו רוצה לפסק הלכות כי הוא אינו מורה הוראה ואינו מסמך להורות הלכה, אבל כמדמה לו, התשובה לשאלה זו מפורשת ממש בשולחן ערוך, וכיון שאין זה פסק המצריך שקול דעת של רב, אלא רק ראית הכתוב מפרש בשולחן ערוך – אין לו בעיה להראות להם.

המגיד-שעור שלף מארון הספרים שולחן ערוך אדמו"ר הזקן חלק ג', ופתח בסימן תפט העוסק בדיני ספירת העומר. הוא הקריא להם מתוכו את לשון אדמו"ר הזקן שם בסעיף ז': "אם לא אמר 'היום' אלא מנה סתם כך וכך ימים לעומר – לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור ולספור בברכה. דפיון שאמר כך וכך ימים, הרי לא ספר את עצם היום הזה שהוא עומד בו, והתורה אמרה: 'תספור חמישים יום', שתספור היום עצמו, שיאמר 'היום כך וכך'..."

אם כן אין זה נוגע כלל אם המתקן התפונן לספור או לא; בכל מקרה הוא לא יצא ידי חובה פיון שהוא לא אמר בעת התקון את המילה "היום". לכן נכון עשה אותו אדם שחזר ואמר ספירת העומר בנוסח הראוי עם הברכה שלפניה.

המשיך המגיד שעור ואמר: "אם כבר התחלנו את הענין, כדאי לסיים את הסעיף שהתחלנו לקרא. יש בו הדגשה נוספת חשובה ולא ידועה לרבים":

"מה לדעתכם הדין" שאל המגיד-שעור, "אם אדם יאמר 'היום ארבעה ימים' בלי לומר את המילה 'לעומר': האם הוא קיים כבר את המצוה ואינו יכול לחזור אחר כך ולברך שוב בברכה ולומר את הנוסח כראוי; או שמא כל עוד הוא לא אמר 'לעומר', הוא עדיין לא קיים את המצוה, כי אולי לא התכונן לספירת העומר אלא לספירה אחרת; וממילא הוא יכול לברך ולומר שוב 'היום ארבעה ימים לעומר'?"

הוא לא חיפה לתשובתם, והמשיך להקריא לפנייהם מלשון אדמו"ר הזקן בהמשך הסעיף: "אבל אם אמר 'היום כך וכך' ולא אמר 'לעומר' – יצא! שמעך הדין אין צריך לומר כלל 'לעומר', אלא שנהגו כך לבאר ופה בספירה לאיזה דבר סופרים, ואין זה מעכב

מצות ספירת העומר בזמננו מן התורה או מדרבנן?

מאת הרב בנימין כהן שליט"א
מורה צדק בבית ההוראה

שהמצווה מדרבנן או מדאורייתא, יש חילוקי דעות. יש שכתבו⁸ שלא נתבררה דעת המחבר בזה, האם זו מצוה מדאורייתא או מדרבנן. אבל דעת הגר"ע יוסף⁹, שהמחבר בשולחן ערוך הכריע שמצוות ספירת העומר בימינו היא מדרבנן.

ואנו אין לנו אלא הכרעת אדמו"ר הזקן שהעיקר היא כדעת הסוברים שהוא מדרבנן. וזו לשונו הזהב בסעיף ב: "ומצוה זו נוהגת בארץ ובחו"ל, בפני הבית ושלא בפני הבית. ויש אומרים, שבזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין מקריבין העומר - אין מצוה זו נוהגת כלל מדברי תורה, אלא מדברי סופרים שתיקנו זכר למקדש. וכן עיקר. ומכל מקום כל מה שתקנו חכמים תקנו כעין של תורה, ואין חילוק ביניהם אלא בדברים שיתבאר".

ומעניינת הערת הרבי בעניין זה¹⁰: "להעיר מלשון אדמו"ר הזקן בהתחלת הסימן 'מצוה עשה מן התורה כו', אף שמסיק אחר כך (בהמשך הסימן) שהעיקר כהדיעות דבזמן הזה אינה מן התורה. ואולי י"ל, שבזה נרמז, שגם לאחר התחלת ספירת העומר מדרבנן (בזמן הזה), יתכן (ולכאורה דוחק גדול לומר כן) שהמשכה וסיימה יהי 'מן התורה' - כשתקיים התפלה שמתפללים לאחר התחילו הספירה (שכבר התחילו הספירה מדרבנן) ש'יחזיר לנו עבודת בית המקדש למקומה', ואז 'נקיים (המשך) המצוה (באותה שנה) כתיקונה (מן התורה)'".

גם הביאור הלכה בסי' תפט מכריע בפשטות ש"דעת הטור וש"ע וכמה פוסקים שאינה בזמן הזה אלא זכר למקדש שהקריבו עומר, וכן הוא סוגית הפוסקים בסימן זה". אך בכל זאת בנוגע לכמה פרטים כתב לחשוש להרכבה דעות הראשונים שהיא מדאורייתא¹¹.

הנפקא-מינה להלכה

ישנן כמה נפקא-מינות להלכה בין שתי דעות אלו, ומהם:

(א) האם מותר לספור ספירת העומר בזמן שהוא ספק יום ספק לילה, בין השמשות:

המועד הראשון אליו - כמי שממתין בוא הנאמן שבאוהביו שהוא מונה היום וגם השעות. וזאת היא סיבת ספירת העומר מיום צאתם ממצרים עד יום מתן תורה, שהוא היה הכונה והתכלית ביציאתם - כאמרו: 'ואביא אתכם אלי'. ולא היה המראה הגדול ההוא אלא יום אחד - כן זכרונו בכל שנה יום אחד".

טעם זה, של הגדלת הציפייה לקבלת התורה - שייך הן בזמן הבית והן כשבעוה"ר אין בית המקדש עומד על מכונו.

כיוצא בזה ביאר בעל ערוך השולחן: "ואף על גב דעתה אין קרבן - יש לומר דעיקר הספירה הוא למתן תורה, כמו שמנו ישראל מקודם לפי המדרש שהבאנו".

ביאור שונה בדעת הרמב"ם, הביא הגר"ז בחידושיו למסכת מנחות משם אביו הגאון רבי חיים מבריסק. לפי ביאורו, שיטת הרמב"ם בספירת העומר מיוסדת על שיטתו הכללית שקדושת המקדש קדשה לשעתה וגם לעתיד לבוא¹². ונמצא, שבעצם ניתן להקריב ולקיים דין הקרבת קרבן העומר בזמן הזה, ולכן גם מצוות ספירה אף היא לא בטלה מן התורה.

ספירת העומר וקרבן העומר

מנגד, רבים אחרים מרבותינו הראשונים חולקים על כך וסוברים שבימינו מצוות ספירת העומר היא מדרבנן בלבד.

וכך כתב הר"ן: "ורוב המפרשים מסכימים דספירת העומר עכשיו דליכא הבאה ולא קרבן, אינה אלא מדרבנן בעלמא, זכר למקדש". כלומר, לפי שיטה זו, ספירת העומר תלויה בהנפת העומר, וכיום שאין הנפת עומר, הרי שגם הספירה היא מדרבנן. ועל פי זה, לדעת החולקים ופוסקים שגם בזמן הזה המצוה היא מדאורייתא יש לומר, שהספירה אינה תלויה בהנפת העומר, אלא הן שתי מצוות נפרדות.

ההכרעה להלכה

במשמעות דברי הש"ע⁷, האם הכריע

שנינו במסכת מנחות: "אמר אביי: מצוה למימני יומי [למנות את הימים של ספירת העומר] ומצוה למימני שבועי [למנות את השבועות]. וממשיכה הגמרא ואומרת, ש"רבנן דבי רב אשי מנו יומי ומנו שבועי", כשיטת אביי; ואילו אמר "מני יומי ולא מני שבועי" - הוא היה מונה את הימים בלבד, ולא את השבועות. בטעם הנהגתו זו הסביר אממר, שזהו מפני שבימינו, שאין בית המקדש קיים ואין מביאים את קרבן העומר, ספירת העומר היא "רק זכר למקדש", ולכך די בספירת הימים בלבד ללא השבועות.

"להגדיל היום ההוא"

להלכה, נחלקו הראשונים האם בימינו ספירת העומר היא מצוה מדאורייתא או מצוה מדרבנן:

הרמב"ם כותב: "מצות עשה לספור שבע שבתות תמימות מיום הבאת העומר, שנאמר: 'וספרתם לכם ממחרת השבת שבע שבתות'. ומצוה למנות הימים עם השבועות, שנאמר: 'תספרו חמשים יום'. ומתחילת היום מונין, לפיכך מונה בלילה מליל ששה עשר בניסן". ובהמשך העניין מוסיף הרמב"ם וכותב: "מצוה זו על כל איש מישאל, ובכל מקום ובכל זמן, ונשים ועבדים פטורין ממנה"².

וביאר הכסף משנה, שהרמב"ם מפרש, שמחלוקת האמוראים האמורה - היא בדיוק בשאלה זו: שיטת אממר שמנה ימים ולא שבועות היא, שהמצווה בימינו היא רק מדרבנן כ"זכר למקדש" ולא המנין אינו בשלמות; ואילו שיטת אביי ורבנן דבי רב אשי, הסבורים שמצוה למנות הן ימים והן שבועות היא, שהמצווה בימינו היא מדאורייתא. ועל-פי זה מובן פסק הרמב"ם שזו מצוה מדאורייתא וצריך לספור הן ימים והן שבועות כי הלכה כרבים מול יחיד.

שיטתו זו של הרמב"ם שמצוות ספירת העומר היא מדאורייתא גם בזמן הזה, מוטעמת על פי טעם המצוה שביאר במורה נבוכים³, וז"ל: "ושבועות הוא יום מתן תורה. ולהגדיל היום ההוא ימנו הימים מן

1. טו, א. 2. בהלכות תמידין ומוסיפין פ"ז הכ"ב. 3. ח"ג פמ"ג. לפי תרגום איבן תבון. 4. תפט, ב. 5. ראה הלכות בית בחירה פ"ו הט"ו. 6. בסוף פרק ערבי פסחים. וכן הכריעו כמה וכמה מרבתינו הראשונים. 7. ס' תפט ס"א. 8. ראה ש"ת ודבר שלום חאו"ח סימן ח. 9. ראה ילקוט יוסף שם עמ' ס. 10. בלקוטי שיחות חלק לח, עמ' 16 הערה 56. 11. ראה דבריו שם: "ולפי זה יש סעד גדול למנהגנו שאנו זהירים שלא לספור עד אחרי צאת הכוכבים, לדעת כמה רבוותא הוא דאורייתא".

הזמן מצד עצמו גורם לקביעות זמן זה, לכן סובר הרמב"ן שאין זו בכלל מצוות עשה שהזמן גרמא.¹³

במילים אחרות: הגרי"פ פערלא סבור (בדעת הרמב"ן), שמצוות עשה שהזמן גרמא היינו מצוה שהתורה תלתה אותה עצמה בזמן מסוים. זו הכוונה "הזמן גרמא": הזמן הוא הגורם לחיוב מצוה זו; מה-שאיין-כן את מצוות הספירה התורה לא קבעה בזמן מיוחד, אלא רק תלתה אותו בכך שהתקיימה מצוה אחרת - הקרבת העומר. וזה שקיומה של מצוות הקרבת העומר כן תלוי בזמן מסוים, אין זה מגדיר את מצוות הספירה, התלויה בקרבן העומר, כקבועה לזמן. וממילא מובן שנשים מחויבות בה.

יש להעיר, שמדבריו אלו מתברר בעומק יותר עד כמה מצוות הספירה תלויה בקרבן העומר. ועל-פי זה יומתק יותר דעת הסוברים שמצוות הספירה בזמן זה דליכא קרבן עומר היא מדרבנן בלבד. שהרי התלות שתלתה תורה בהקרבת העומר הוא לא רק לברור זמן המצוה, אלא להיפך. עצם חיוב מצוה זו תלוי בפעולת ההקרבה, ואינו תלוי כלל בזמן כלשהו, כאמור.]

להלכה כתב המגן אברהם: "נשים פטורות מספירה, דהוי מצוות עשה שהזמן ג (רמב"ם וכ"כ בזוהר תצוה ע' שיי"ט), ומיהו כבר שו"י עלייהו חובה"¹⁶. והביא דבריו אדמו"ר הזקן בסעיף ב: "ובמקצת מדינות שמו הנשים מצוה זו עליהן חובה"¹⁷. ואין חשש איסור במה שהן מברכות עליה אף שהם פטורות ממנה"¹⁸.

16. במשנה ברורה סק"ג העיר, "כמדומה שבמדינותינו לא נהגי נשי לספור". אבל כבר כתבו כמה פוסקים שהתקבל בקהילות ישראל בזמננו שנשים מקפידות לספור ספירת העומר. וראה שלמי מועד עמ' תמד; פסקי תשובות ח"ה עמ' ערד הערה 34.

17. בעניין מה שכתבו המגן אברהם ואדמו"ר הזקן שקבלו על עצמן הנשים ספירת העומר חובה - הקשה המנחת חינוך קושיא לכאורה עצומה, ש"לא ראיתי כן בשום מקום", שיש כזאת מציאות שניתן לקבל על עצמם חובה במה שהם פטורים, עיי"ש בשאלתו ולכאורה היא אלימתה. ובשולחן המלך ח"ב (עמ' קטז הערה 9) ביאר הגר"א אלאשילי את מענה כ"ק אדמו"ר לשאלה, דכוננת המגן אברהם ואדמו"ר הזקן לכאורה, היא לא שהמצווה נהפכה אצלן לחובה, אלא שהן חייבו עצמן לקיים מצווה זו מצד פעולת האדם. הן לא פועלות בספירתן את מציאות הספירה, ורק שקיבלו על עצמן לספור הספירה, עיי"ש בהרחבת הביאור.

18. וראה מ"ש החיד"א בספרו יוסף אומץ סימן יא, שאף שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום, אם רוצות יכולות לברך. והוא ע"פ המבואר בשו"ת מן השמים (לאחד מן הראשונים מבעלי התוספות, שכל דבר שנסתפק בו עשה שאלת חלום והודיעוהו להלכה).

אולם, יש דעות בראשונים שספירת העומר אינה מצווה שהזמן גרמא, למרות ההגדרה הנ"ל. כן היא דעת הרמב"ן שכתב¹³: "במצוות עשה שאין הזמן גרמא שייך טובא: מורא וכבוד, בכורים וחלה, כסוי הדם, ראשית הגז, מתנות, ספירת העומר, פריקה טעינה. פדיון פטר חמור ורוב המצוות כן, אלא לא בא לפרש ולמנות את כולם".

בעל האבני נזר¹⁴ כתב לגבי שיטת הרמב"ן הלוו כן: "אשר הוקשה לו בדברי הרמב"ן שמנה ספירות העומר בכלל מצוות שאין הזמן גרמא. והענין פלאי. ואפשר סבירא ל"י לרמב"ן דעומר לא תלתה תורה בזמן עצמו שמקריבין בו. היינו שיקריבו העומר בט"ז בניסן. רק ממחרת השבת... אם כן אין זמן ט"ז בניסן גורם. ואם תאמר מכל מקום זמן השבת הוא ט"ו בניסן גורם. הלא כל מצוות השבת נשים חייבות, פסח מצה מרור. גם לספור ביציאת מצרים כתב בחינוך דחייבות. הוא הדין עומר אי אתה יכול לפוטרים מחמת שזמן יום טוב גרמא. כיון שכל מצוות שביום טוב נשים חייבות".

כלומר, מלבד הדיון האם מצוות ספירת העומר תלויה בקרבן העומר או שהיא חובה עצמאית, שבדבר זה יש לתלות את מחלוקת הראשונים שנידונה לעיל (האם ספירת העומר בזמן הזה היא מדאורייתא או מדרבנן), הרי באבני נזר אנו מוצאים חידוש נפלא בכיבוד דעת הרמב"ן:

חיוב מצוות ספירת העומר אינו תלוי בתאריך מסוים, וגם לא בקרבן השייך לתאריך מסוים, אלא הוא שייך ממצוות הפסח וכחלק מהן! ולכן, כשם שנשים חייבות בכל מצוות הפסח (מצוה, ארבע כוסות וכו'), כך הן חייבות בספירת העומר. ודבר זה נלמד מכך שהכתוב הוציא את הלשון הציווי על הספירה בלשון "ממחרת השבת".

ספה"ע - לא הזמן גרמא

ובספר מקראי קודש¹⁵ להגאון רבי צבי-פסח פראנק, הביא ביאור קצת שונה לדברי הרמב"ן בשם הר"י פערלא: "וידידי הגאון רבי ירוחם פישל פערלא רצה ליישב דברי הרמב"ן... משום דלא נקרא מצוות עשה שהזמן גרמא אלא דווקא מצוה שמצד עצמה אינה נוהגת אלא באותו הזמן שקבעה לה תורה, אבל היכא שדבר אחר הוא שגורם לה שלא תתקיים אלא באותו הזמן... אין זה בכלל מ"ע שהזמן גרמא... ולפי זה גם לענין מצוות ספירת העומר, שהטעם דזמן המצוה הוקבע באותו הזמן הוא רק משום שתלויה בעומר... אם כן, לא

אם הספירה היא מדאורייתא, יש להחמיר כי ספיא דאורייתא לחומרא; ואילו אם המצווה היא מדרבנן ניתן להקל, כי ספיא דרבנן לקולא.

וכמו שכתב אדמו"ר הזקן שם בסעיף יב: "יש אומרים שמותר לברך ולספור בבין השמשות אף-על-פי שהוא ספק לילה וספק יום העבר... כיון שהספירה בזמן הזה מדברי סופרים - ספק דברי סופרים להקל".

אך המשיך וכתב שם, ש"יש חולקין על זה, ואומרים שלכתחלה אין להכניס עצמו לידי ספק אפילו מדברי סופרים, ואין לספור עד צאת הכוכבים שהוא לילה ודאי, וכן עושין המדקדקים וכן ראוי לכל אדם לעשות".

ב) אם התחיל לאכול כשהגיע זמן הספירה, אם פוסק לברך ולספור העומר או לא. וזו לשון אדמו"ר הזקן בסעיף יז: "אבל אם התחיל הסעודה לאחר שהגיע זמן הספירה, צריך להפסיק ולספור באמצע סעודתו להאומרים שספירה בזמן הזה היא מן התורה".

אך חשוב לשים לב להמשך דברי אדמו"ר הזקן שם¹²: "ואף שהעיקר כהאומרים שספירה בזמן הזה היא מדברי סופרים - מכל מקום בדבר שאין בו טורח כלל דהיינו להפסיק מעט ולספור יש לחוש לסברא הראשונה".

האם נשים חייבות בספירת העומר?

נדון עיקרי נוסף ישנו לגבי מצוות ספירת העומר, שיש לו גם חיבור לנידון דלעיל: האם נשים חייבות במצווה זו?

נקודת המוצא לדיון בשאלה זו היא, הפטור הכללי של נשים ממצוות שהזמן גרמא, ולפי פשוטו ספירת העומר היא מצוה שהזמן גרמא, שכן עקרונית ניתן לומר שהגדרת המונח "מצוות עשה שהזמן גרמא" היא: כל שקיומה של המצווה מוגבל לזמנים מסוימים. ובכלל הגדרה זו היא מצוות ספירת העומר.

ואכן, לאחר שהרמב"ם מגדיר את מצוות ספירת העומר כמצווה המוגבלת בשעות קיומה ובזמנה בלוח השנה, הוא מציין את הפטור של הנשים: "ומצוה למנות הימים עם השבועות... ומתחילת היום מונין לפיכך מונה בלילה מליל ששה עשר בניסן... מצוה זו על כל איש מישראל ובכל מקום ובכל זמן, ונשים ועבדים פטורין ממנה". נראה אפוא שיסוד הפטור הוא הגדרת ספירת העומר כמצוות עשה שהזמן גרמא.

12. ומעניין, שגם כאן אדמו"ר הזקן - עם שמכריע כדעות שספיה"ע מדרבנן - בכל זאת נוקט להחמיר להתחשב בדעות שהיא מדאורייתא. ולהעיר מדברי הרבי שהובאו לעיל.

13. חידושי הרמב"ן לקידושין לג, ב.

14. בשו"ת או"ח סי' שפד.

15. פסח ח"ב ב סימן מז.

אופני הכשרת בישול עכו"ם

חלק שני

מאת הרב חיים פרוס שליט"א
מורה צדק בבית ההוראה

אם המאכל הספיק להתבשל מחמת הנחתו הראשונה על-ידי היהודי כשליש בישולו, הוא מותר באכילה⁵; אבל אם המאכל עוד לא הספיק להתבשל כשליש בישולו מחמת הנחת היהודי על-גבי האש⁶ – הוא אסור באכילה מחמת בישול עכו"ם.

ח. אם הגוי בישל את התבשיל בשיעור של חצי בישול⁷, נחלקו המחבר והרמ"א האם ניתן לתקן בישול זה ולהפכו לבישול ישראל: לדעת המחבר, אי-אפשר לתקן זאת⁸; אך לדעת הרמ"א כל זמן שלא נגמר בישולו של התבשיל לגמרי – ניתן לתקנו על-ידי שהיהודי יגמור בישולו.

ט. יתרה מכך: כמה מהאחרונים כתבו, שגם לאחר גמר הבישול, כל עוד זהו תבשיל ש"מצטמק ויפה לו", אפילו אם היהודי ישתתף רק בשלב זה של הבישול – התבשיל יהיה מותר לפי דעת הרמ"א⁹.

י. אם הדבר אירע בערב שבת או בערב יו"ט או בכל מקרה שיש הפסד מרובה אם נאסור את התבשיל – גם לדעת המחבר יש להתירו באכילה, כל עוד גמר הבישול נעשה בידי יהודי¹⁰.

הצלת המאכל על-ידי קטן

יא. הצלת המאכל מידי בישול עכו"ם, יכולה להיעשות גם על-ידי ילד (או ילדה) יהודי שמדליקים את האש, אך לשם כך נדרשים שני תנאים:

א) הילד הוא מעל גיל שש. ב) הוא בר-דעת המבין את ההלכה שבישול עכו"ם או פת עכו"ם אסורים באכילה, ללא פעולת ההשתתפות בעשיית התבשיל או הפת על-ידי היהודי¹¹.

יב. כמו כן אם הקטן מספר לנו שהוא זה שהדליק את האש, הוא נאמן לעניין זה והתבשיל מותר¹².

הצלת המאכל מידי בישול עכו"ם

א. איסור בישול עכו"ם הוא רק כאשר כל תהליך בישול של התבשיל נעשה על-ידי הגוי, אולם אם חלק מהבישול נעשה על-ידי היהודי – אין בתבשיל משום בישול עכו"ם.

ונחלקו המחבר בשו"ע והרמ"א עד כמה צריכה להיות מעורבותו של היהודי בבישול: לדעת הרמ"א, אם היהודי הדליק את האש או חתה בגחלים והגדיל את האש, באופן שפעולתו בודאי זרזה ומיהרה את בישולו של התבשיל – הדבר מוציא את התבשיל מדין בישול עכו"ם.

אולם לדעת המחבר, לא מספיקה הדלקת האש על-ידי היהודי, אלא גם הנחת התבשיל על האש צריכה להיעשות על-ידו.

ב. על-פי זה, אם יהודי הדליק את האש בכיריים, ואחר כך בא הגוי והניח את הסיר עם התבשיל על-גבי האש: לשיטת המחבר אין זה מועיל והתבשיל אסור משום בישול עכו"ם; אך לנוהגים על-פי שיטת הרמ"א ניתן לאכול את התבשיל.

ג. אם הגוי הניח את הסיר על הכיריים כאשר האש כבויה, ואחר כך היהודי הדליק את האש תחת הסיר – התבשיל מותר גם לפי שיטת המחבר².

ד. כמו כן אם היהודי הניח את הסיר על גבי האש הדלוקה מכבר על-ידי הגוי – התבשיל מותר גם לפי שיטת המחבר³.

ה. אם היהודי הניח את הסיר על הכיריים, ואחר כך הגוי הדליק את האש – התבשיל אסור משום בישול עכו"ם לכל הדעות⁴.

ו. הפעלת מתג חשמלי בתנור או במיקרוגל על-ידי היהודי – דינה כהדלקת האש בכיריים.

עד איזה שלב ניתן "השתתף" בבישול?

ז. אם היהודי הניח את הסיר על האש ואחר כך הורידו מהאש. אך בהמשך בא הגוי, והחזיר את הסיר על גבי האש:

1. ש"ך סי' קיג ס"ק ט.

2. שו"ת אבני נזר יו"ד סי' צו ס"ה. ובשבט הקהתי ח"ד סי' קצט ביאר הדברים בסברא: הנחת הקדירה על-ידי עכו"ם כאשר אין אש על הכיריים אינה נחשבת למאומה, ואין בזה כלל מעשה בישול, ואם עשה כך בשבת אינו חייב כלום, כמבואר במס' ביצה (לד, א) דהנותר המים לפני האש פטור. ומה שהדליק היהודי את האש זהו עיקר פעולת הבישול, וכמו שמצינו שלגבי שבת המביא את האש חייב, כדאיתא בביצה שם.

3. שו"ע יו"ד סי' קיג ס"ד.

4. ראה בשבט הקהתי שם סברת דין זה ומקורו. וראה גם שלחן מלכים שער ו פ"א אות ביג. וכן נקטו למעשה הרבה אחרונים. ודברי הערוך השולחן בסי' קיג ס"ט צ"ע.

5. שו"ע יו"ד סי' קיג ס"ח.

6. בשיעור כמאכל בן דורסאי נחלקו הראשונים האם שיעורו שליש הבישול או חצי בישול. אך לעניין בישול עכו"ם נפסק בשו"ע שם שזהו שליש בישול, כיוון שזהו איסור דרבנן ואזלינן בו כדעה המקילה. ראה ב"י שם.

7. בשו"ע שם מבואר העניין לגבי שיעור מאכל בן דורסאי, אבל על-פי המבואר לעיל בהערה הקודמת, כתבו כמה אחרונים, שבמקרה שלפנינו לא יאסר המאכל שהתחיל הגוי לבשלו אלא אם כן התבשל כבר חצי בישול. ראה קהל יאודה סי' קיג ס"ח. חידושי הר"מ שם ס"ח. דרכי תשובה שם ס"ק יא. וכן נראה לדייק מדברי אדמו"ר הזקן בסי' רנג סי"ג ובקונטרס אחרון ס"ק ב שם, ע"ש.

8. וכן דעת האור החיים הק' בפרי תואר סי' קיג ס"ק ט. וכן דעת השל"ה, הובאו דבריו בפתחי תשובה שם ס"ק ד.

9. ראה סי' קיג ס"ט ברמ"א ובש"ך ס"ק יד, שכן הסכמת רוב הפוסקים. ראה שבט הלוי ח"ב סי' מה. אמנם נתבאר בהערה הקודמת, שדעת השל"ה להחמיר שלא מועיל בישול אחר שנתבשל המאכל כמאכל בן דורסאי.

10. שו"ע שם.

11. ערוגת הבושם סי' קטו.

12. ובפרט כאשר העניין נוגע אליו, כיוון שגם הוא אוכל מהמאכל, בוודאי הוא נאמן על כך. ראה ערוגת הבושם שם.

פתרונות מעשיים לחולה הזקוק לבישולו של עובד-זר

יג. כאשר יש אפשרות שיהודי ידליק את האש בכל בישול ובכל סיר, בוודאי שיש לנהוג כך, ולא להיעזר בפתרון פחות מהודר מכך שיבואר להלן.

ועל כן, גם במצב של חולה שאינו יכול להדליק את האש בעצמו¹³, מכל מקום, אם יש שעות ביום שבהן נכנס אליו יהודי לבקרו – יש להשתדל שאת הבישולים יעשה הגוי באותן שעות, כדי שתהיה אפשרות שאת האש שתחת סירי הבישול ידליק היהודי¹⁴.

יד. אמנם, בשעת הדחק, כאשר אין כל אפשרות שיהודי יהיה נוכח בבית החולה המוגבל ביכולותיו בכל ההזדמנויות שהגוי צריך לבשל עבורו, ניתן להסתמך על דברי הפוסקים שהביא הרמ"א¹⁵, ש"אפילו [אם] העכורם [רק] הדליקה האש [של הכיריים] מאש של ישראל שרי".

ועל-פי זה, במצבי דחק בדוגמת המוזכר לעיל, ידליק היהודי נר נשמה שבועי, במטרה שרק ממנו יקח הגוי אש לשם הדלקת הכיריים בהם הוא מבשל לחולה היהודי¹⁶.

וצריך להבהיר לגוי היטב, שעליו להדליק את הכיריים לבישול אך ורק מנר זה; כמו כן צריך לוודא ולבדוק שהגוי אכן מדליק בפועל את האש רק מהנר שהודלק על-ידי היהודי¹⁷.

טו. לגבי הפעלת החימום באמצעות שעון-שבת שיכוון מראש על-ידי היהודי, אך את הסיר יניח העובד-זר הגוי

– נחלקו הפוסקים האחרונים¹⁸. וכיוון שרבו הפוסקים האוסרים, אין להסתמך על היתר זה בדרך כלל. ובשעת הדחק יש לשאול מורה הוראה כיצד לנהוג בפועל.

טז. בכל המקרים שהגוי מעורב בהכנת התבשילים עבור היהודי – יש צורך לוודא היטב שלא התערבו על-ידו בתבשיל מוצרים שאינם כשרים.

ובכלל זה, גם מאכלים שהמוצרים שלהם מצד עצמם כשרים, אך הם נתבשלו אך ורק על-ידי הגוי ונאסרו משום בישול עכור¹⁹.

בישול עכור אוסר את הכלי

יז. כלי של ישראל שגוי בישל בו מאכל כשר מצד עצמו, אך המאכל נאסר מחמת איסור בישולי עכור²⁰ (ללא הכשרת המאכל מחמת פעולת היהודי כמבואר בסעיפים הקודמים) – גם הכלי נאסר לשימוש ויש צורך להגעילו²¹.

ההגעלה צריכה להתבצע לאחר עשרים וארבע שעות מעת סיום הבישול, כמו כל כלי הצריך הגעלה²².

ובשעת הדחק, ניתן להגעילו באותו יום, בלי להמתין עשרים וארבע שעות²³.

יח. לאור זאת, יש להקפיד מאוד שגוי הגר בביתו של היהודי, לא יבשל דברים לעצמו בכלי היהודי, על-אף היות המוצרים מוצרים כשרים למהדרין מצד עצמם, כיוון שעצם הבישול של הגוי אפילו לעצמו, יאסור את כלי היהודי, ולצורך הכשרתם יהיה צורך בהגעלה.

13. דבר זה מצוי בהרבה מאוד מקרים, וכידוע שאישור העבודה של העובד-זר בבית הישראלי, הוא בדרך כלל לאלו שאינם יכולים לנהל את חייהם בכוחות עצמם רח"ל.

14. ראה בחלקו הראשון של מאמרנו (נדפס בגיליון מס' 3) בסעיף יג, שניתן להקפיא או להניח במקרה את האוכל המבושל הכשר, וחימום האוכל מחדש יכול להיעשות על-ידי גוי לכתחילה, ואין בכך משום בישול עכור²⁴.

15. סימן קיג ס"ז. ויש להוסיף גם את דברי הרמ"א בס"ד, שכאשר מדובר בשפוחות בבית הישראלי נהגו להקל. ועל-אף שאין סומכים על היתר זה לבדו, מכל מקום בצירוף ההיתר שהדלקת האש של הנר נעשתה על-ידי יהודי, וממנו הגוי מדליק את הכיריים – ניתן להתיר במצב דחוק זה.

16. הערוך השולחן בסעיף מד כתב, שאין לסמוך על היתר זה רק בשעת דחק גדול. אך במקרה של חולה הנ"ל, שכמעט ואין אפשרות אחרת לבשל עבורו, הותרו כמה פוסקים לסמוך לגמרי על עצה זו.

והשעינו דבריהם על כמה נימוקים: א) הבישול נעשה בבית היהודי. ב) על-ידי עובד-זר ששכור למלאכות ידועות שאנשים רגילים אינם מתרצים לעבוד בהם, והעובדים הזרים עובדים את עבודתם על-פי התחייבותם, ולא מחמת רצון לקירוב הדעת. ראה שו"ת אמרי יעקב ח"א סי' פד. משנה הלכות ח"ט סי' קנט

(והם הוסיף, שבמצב זה צריך להיזהר ביותר מכמה מכשלות, כמו מאכלות אסורות העלולות להתערב על-ידי הגוי במאכל. כמו כן עורר שם על סכנה שיכולה להיות בהשאת החולה לבדו עם הגוי, עיי"ש ובח"י סי' ק).

17. פתרון זה אינו מועיל כמובן לאותם אלו שבביתם יש כיריים חשמליות מסוג 'אינדוקציה' שהחשמל מתחיל לפעול בהם רק לאחר הנחת הסיר על גבי הכיריים. במצב זה אין שום פתרון אחר, מלבד למצוא יהודי שיוכל להניח את הסיר על גבי הכיריים, או להחליף כיריים.

18. בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' כח ט"ד) נוטה להקל בזה, וסובר שנחשב כנפיחה ע"י ישראל, ואין חילוק אם נפח במפוח או בפה, וכמ"ש בפר"ח. ונמצא, שמעשה כל שהוא מועיל, וא"כ י"ל שהוא הדין גם בשימוש בשעון שבת.

אך רבו החולקים על דבריו – ראה חלקת בנימין (ק"ב ציונים רסג), תשובות והנהגות (ח"ג סי' רג), שבות יצחק, שו"ת אמרי יעקב (ח"א סי' פד). ושם ביאר, שאין הראיה של המנחת יצחק דומה לנידון דידן, שהרי בבישול עכור צריך להיות ניכר שהאש נעשתה או התחזקה ע"י היהודי, ואף כשה ניכר ע"י דבר כל שהוא סגי; אבל בעריכת שעון שבת, שכיוונו והכנתו נעשתה זמן רב לפני הבישול, לא תועיל הדלקה זו להחשיב את הבישול כבישול ע"י שותפות הישראלי.

19. סימן קיג סעיף טז.

20. כן כתבו הרבה פוסקים. וראה כף החיים סי' קיג ס"ק צה.

21. בדרכי תשובה סימן קיג ס"ק צב כתב, שמפני ביטול האיסור ברוב גם בכלי 'בני-ימור' אפשר להגעילו, ואין לחוש שפליטת הכלי תחזור ותאסור אותו.

ומכל מקום, מפני דברי הרמ"א באו"ח סימן תנב ס"ב, וכן פסק אדמו"ר הזקן שם ס"ט"ו, ש"נהגו שלא להגעיל שום כלי כשהוא בן יומו, אף שהוא יחידי ויש במים יותר מס' כנגדו... [משום] גזירה, שמא יטעו להגעיל כלי הבלוע משאר איסורי תורה כשהוא בן יומו ולא ידקדקו אם יש במים ס' כנגדו ויחזרו המים ויבלעו בכלי ויאסרו אותם אם אין בהם ס' כנגדו", על כן רק בשעת הדחק יש להתיר הגעלת כלי בן יומו שנאסר רק מחמת בישול עכור²⁵ והאוכל מצד עצמו היה כשר.

על ההידור החסידי בפסח זכוחה של הלכה

מאת הרב מיכל וישצקי שליט"א
מזקני משפיעי כפר חב"ד

עצמו הידור להדר בעצמו בפסח של אותה שנה. אחד מן ההידורים שקיבל באחת מן השנים היה: שעל כתפו תהיה מונחת מגבת, וכאשר יאכל מתוך הכף, ינגבה כל פעם בטרם יכניסה לפיו.

לצורך המשך הסיפור חשוב להבין, שבכלל המנהג של הרבי הרש"ב היה, שלא אוכלים מצות בעת הסעודה. תחילה אכלו את ה"כזית" מצה, ומשסיימו – פינו את כל המצות, ורק אז הגישו את הסעודה. ובכן, באחד מסדרי הפסח באחת השנים, ישב בין האורחים יהודי שכנראה לא נמנה על חסידי ליובאוויטש. כשהתבונן בהנהגתו זו של אדמו"ר הרש"ב נ"ע נתמלא כולו תמיהה. הוא לא הצליח לכבוש את תימהונו ושאל את אדמו"ר הרש"ב נ"ע: "רבי, אינני מבין. מצה הלוא הרבי אינו אוכל, ואם כן, איזה טעם יש לנגב את הכף בכל פעם שאתם שותים מן המרק?!"

פנה אליו אדמו"ר הרש"ב נ"ע ושאל אותו: "באיזו עיר אתה מתגורר?", ואותו יהודי ענה את שם העיר בה התגורר. "האם יודע אתה כמה אנשים מתגוררים בעירך?", שאל שוב הרבי. ואותו יהודי ענה: "כמה מאות אלפי אנשים". "והיש לך מושג כמה גנבים מצויים בעירך?", הוסיף ושאל אותו הרבי – כשבבת צחוק על פניו. השיב היהודי: "אם יש מאתיים אלף אנשים, בוודאי שיש מאה גנבים... אולי יותר, אבל לא פחות ממאה". "אם כך", הוסיף אדמו"ר הרש"ב נ"ע לשאול את אותו יהודי תמה, "אולי אתה יודע לומר לי, כמה אנשים סוגרים את דלתות וחלונות ביתם בשעה שהם ישנים או לא נמצאים בבית?". נענה אותו יהודי: "אני לא מבין את השאלה, רבי, כולם!". "עכשיו אני לא מבין!", השיב הרבי, "אתה אומר שיש בעירך 200 אלף תושבים, ורק מאה גנבים, אז בשביל מה כולם צריכים את לסגור את חלונות ודלתות ביתם?" – "רבי", הזדעק היהודי, "ברור שכולם צריכים לסגור. הרי מי יודע לאיזה בית יבחר הגנב לפרוץ?!"

ואז השתררה שתיקה. אותו יהודי לפתע קלט מה בעצם קרה פה. בשיחה המוזרה לכאורה שניהל איתו הרבי הרש"ב, בשאלות המתמיהות הללו, טמן לו הרבי תשובה לשאלתו: אפילו שהוא לא אכל מצה ברגע זה, אבל מי יודע לאן זה יכול ללכת... ההידורים של פסח, אפילו אם לא מבינים תמיד את ההיגיון שבהם, בכל זאת יש להדר ככל שניתן עד קצה. לנעול את כל הדלתות...

מסירות נפש על זהירות מחמץ

הסיפור השני קשור לאבי מורי החסיד ר' משה וישצקי ז"ל. אחרי שהפסיד את ההזדמנות לחצות את הגבול ביציאה המפורסמת דרך לבוב בשנת תש"ו, התיישבו אבא ואמא בצ'רנוביץ. בשנת תש"ט ניסה, יחד עם עוד כמה חסידים שנותרו מאחורי מסך הברזל ברוסיה, להוביל דרך כדי לברוח דרך רומניה, אך ניסיון זה נכשל, דבר שהוביל למעצרו על

איסור חמץ הוא מן האיסורים היותר חמורים שבתורה. הן מדין תורה שחייבה את האוכלו כרת ואסרה בו איסור כל יראה וכל ימצא, והן מתוקף גזירות חז"ל שגזרו חומרות וסייגים רבים בדיני חמץ, יותר מהמצוי בשאר דיני התורה. ואכן אנו מוצאים בזהר הקדוש ובדברי גדולי ישראל הרבה דברים נפלאים בנוגע ל"חומרא דחמץ". בייחוד בקהל חסידים, מצטטים את מה שכתב בעל המשנת חסידים¹: "והשומר פסח מחמוץ כהלכתו ויחמיר בו החמרות שמחמירים המחמירים יועיל לנפשו מאד כל השנה". ואדמו"ר הזקן² מביא בשם האריז"ל "להחמיר כל החומרות בפסח". וידועים במיוחד דברי האריז"ל, שהרבי מביא ריבוי פעמים³: "הנהור בפסח מחמץ בכל שהוא, מובטח לו שלא יחטא כל השנה". והרמז על כך: "ושמרתם את המצות", ודורשים "ושמרתם את המצוות", והיינו "שאם שמרתם את המצות שמירה מעליא כהלכות הפסח, אז תהיו בטוחים ושמרתם את המצוות לבלתי תחטאו".

ונמצא, שמלבד החומרא ההלכתית שיש בחמץ, הנה יש עוד חומרא מיוחדת, שקשורה בטעם ועניין רוחני בעבודת ה' באופן כללי. ואכן, ראינו אצל חסידים, ובפרט חסידי חב"ד, הקפדה וזהירות מיוחדת מאוד בנוגע לפסח. בהקשר זה אספר שני סיפורים ששמעתי ממקור ראשון.

"מי יודע לאיזה בית ייכנס הגנב?"

את הסיפור הבא שמעתי לפני כשישים שנים, כשהייתי נער בטשקנט, בעת סדר פסח, מפי החסיד ר' שמחה גורדוצקי ז"ל, וכך סיפר:

היה זה בימי בחרותו של ר' שמחה, בפסח שנת תר"פ. חג הפסח חל פחות משבועיים ימים מאז הסתלקותו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע. בעת אפיית מצות המצווה, ר' שמחה היה מן הבחורים שהתעסקו באפיית המצות, ובשעה שכ"ק אדמו"ר הרי"צ נ"ע ביקר במאפייה, פנה אל ר' שמחה ואמר לו: "אתה תהיה אצלי ב'סדרים' בלילות פסח". ואכן ר' שמחה השתתף בסדרי הפסח באותה שנה על שולחנו הק' של אדמו"ר הרי"צ נ"ע.

בליל הסדר הראשון, כך סיפר ר' שמחה, הרבי בכלל לא דיבר. ממש בכה כל הלילה. אולם למחרת, בליל הסדר השני, היה הרבי במצב רוח מרומם מאוד, אמר הרבה אמרות וסיפר סיפורים, ואפילו אמר דברי צחות. אחד הסיפורים שסיפר אדמו"ר הרי"צ נ"ע באותו ליל הסדר השני בשנת תר"פ, היה הסיפור הבא:

בכל ראש-השנה היה אדמו"ר הרש"ב נ"ע מקבל על

1. מסכת ניסן פ"ד ס"ד.

2. בשו"ת שלו סי' 1.

3. מדברי החיד"א בספר דבש לפי, מערכת ח סי"ח.

ולקלף בנוכחותי את הירקות...” יהודי נשאר יהודי. הרופא אכן דאג להביא לאבא בימי הפסח ירקות הנ”ל, דאג לקלפם לו לפניו, וכך אבא שרר את הפסח.

ניתן לראות מכך מסירות נפש ממש של חסיד רק כדי לא להכניס לפיו חמץ בפסח, גם בשעת סכנה הכי חמורה. עבורנו, כששמענו את הסיפור הזה זמן מה אחר כך ואנחנו עודנו ילדים, הייתה זו דוגמא חיה ומופתית להבין מה זה זהירות מחמץ בפסח; ללכת על מסירות נפש בהידור של פסח שחס וחלילה לא להיכשל בחשש חמץ.

כוחה של הלכה

לסיום, לכבוד האכסניה – הגיליון החשוב “מבית ההוראה” היוצא לאור על-ידי הרבנים שליט”א חברי בית ההוראה דכפר חב”ד, ועוסק בהלכה ובהוראתה באופן מהודר ומאיר עיניים כל כך – הנה סיפור מיוחד מכ”ק אדמו”ר הצמח צדק נ”ע שמלמד כוחה של הלכה מהי.

היה זה בזמנו של כ”ק אדמו”ר הצמח צדק. הייתה אשה שבעלה הלך ולא שב, והיא נותרה עגונה. כך חלפו ימים ושנים. יום אחד הגיעו שני עדים לעירה של העגונה וטענו כי ראו במיתתו של הבעל. מיד הושיבו בית דין של דינים, ובראשו העמידו גאון מפורסם בעיר, שנודע במיוחד לא רק על שום גאונותו אלא גם על שום צדיקותו המופלאה. זימנו את העדים לבית הדין, חקרו ודרשו אותם היטב על פי דרישות ההלכה. אחר ששמעו היטב וחקרום לעומק, ישבו הדיינים בינם לבין עצמם ודנו בסוגיא. שניים מן הדיינים אמרו כי העדים הללו עדים כשרים על פי הלכה, וכי עדותם כשרה על פי ההלכה, והיא ממלאה את כל התנאים, ולכן יש לפסוק להתיר האשה מעגינותה. אך כששמע זאת אותו צדיק, קפץ בזעזוע ואמר: “אינכם יכולים לפסוק להתירה. אני רואה אותו חי!”

מהומה נתעוררה. הדיינים מצד אחד אומרים שעל פי הלכה, האשה כשרה לכולי עלמא; ומצד שני הצדיק צועק מרה: “הנני רואה אותו חי!” מה עושים? החליטו לפנות לגאון וגדול הדור, הוא ניהו אדמו”ר הצמח צדק, שאליו היו מפנים מקרים חמורים בהלכה ובפרט עגונות. החליט אדמו”ר הצמח צדק להושיב בית דין על המקרה. קרא עמו לשני דינים, וחקרו היטב את העדים, והתברר שאמת נכון הדברים. העדים כשרים. ועדותם מתירה בלי ספק את האשה מכבלי עגינותה. “אבל רבי”, נזדעק הצדיק, “אני רואה אותו – את בעלה – חי! נענה אדמו”ר הצמח צדק ואמר: “מה שאתה רואה, גם אני רואה. אבל אין אפשרות ללכת נגד ההלכה. ההלכה היא מעל הכול וְתורה לא בשמים היא!” והתירו את העגונה.

לימים באה העגונה בקשרי השידוכין עם אחד, ונישאה לו. כעבור זמן מה התברר, שיום לפני חתונתה של העגונה, בעלה אכן מת. נתעורר רעש בכל העיר. הגיעו אל אדמו”ר הצמח צדק ושאלו אותו מה פשרו של דבר. אמר הרבי: “הוא הרג עצמו. בתורה אין טעות. אם התורה אומרת שמותר לה להתחתן, זאת אומרת שמותר לה להתחתן. וזה שהוא שלח עדים והדריך אותם להעיד בצורה כזאת שתאפשר לדיינים לפסוק שאינה עגונה יותר, בזה גזר הדין על עצמו!”

הלוא נלמד כוחה של הלכה מהי!

ידי השלטונות הקומוניסטיים. בכ”ב אלול תש”ט, נעצר על ידי שלטונות הנ.ק.וו.ד.

כשנעצר, איש לא ידע היכן הוא ומה קורה איתו, ולכל משך השנה הראשונה אמא – ושום קרוב משפחה או ידיד אחר – לא ידעה היכן הוא מוחזק והאם הוא בחיים. שום דבר.

בכל עת מעצרו, הקפיד אבא ביותר שלא להכניס דבר טרפה לפיו. עד מהרה אבא הבין, שאם בכל ימות השנה הוא יוכל איכשהו להסתדר, הרי שבפסח הוא עתיד להתמודד עם בעיה חמורה. בימים רגילים, הוא יוכל להחליף עם אסירים אחרים את מנות הטריפה שקיבל תמורת לחם וקוביות סוכר (בכל יום קיבלו שניים או שלושה קוביות סוכר). מנות הלחם הזעומות אומנם אינן מספיקות דיו, אך יש בהן די כדי למנוע מוות מרעב. אולם בפסח לחם הוא לא יוכל לאכול, ומנות הסוכר היומיות לא תספקנה. את זה הבין אבא מהר מאוד, ולכן הוא תכנן מבעוד מועד להתמודד עם הבעיה. הוא החל לצמצם בארוחותיו בכל יום, ולאגור קוביות סוכר כדי שיהיה לו משהו למאכל בפסח. ואכן הצליח לאגור כמות מסוימת של קוביות סוכר.

כאשר הגיע פסח, ניזון אבא רק מקוביות סוכר אותן אגר. אולם, אחרי חצי שנה של תת-תזונה, קוביות הסוכר לא הספיקו לגופו החלוש. כעבור יומיים-שלושה התעלף. בבית הסוהר חשבו שאבא פתח בשביתת רעב, או שסתם החליט למות ח”ו. הם ניסו להאכילו בכוח, אולם אבא התנגד בכל כוחו, סגר את פיו בשיניו ולא נתן שיאכילוהו.

לבסוף קראו לרופא. בין רופאי בית הסוהר, היו רופאים שבעצמם היו אסירים, והיו גם רופאים מן החוץ. אחד מרופאים אלו, היה יהודי שלמד בילדותו ב’חדר’ וידע מיהדות. אותו רופא הזריק לאבא זריקה שתעורר אותו, ואחרי שאבא קצת חזר לעצמו בעקבות הזריקה, אמר לו הרופא: “תשמע, אתה הרי יהודי דתי. בזה שאינך אוכל, נכנס אתה לגדר של ‘המאבד עצמו לדעת’! נענה אבא ואמר: “חס וחלילה! אינני מאבד עצמי לדעת”. “אם כך”, שאל הרופא, “מדוע אינך אוכל?!” “הרי פסח היום!”, הזדעק אבא. “בפסח איני אוכל חמץ”. אמר הרופא: “אמת שהיום פסח, אולם זוכר אני מימי נעורתי, שאיסור חמץ בפסח אינו כלול באותם ג’ דברים שעליהם נאמר ‘הרג ובל יעבור’, ואדרבה – אסור למסור את הנפש על חמץ שהרי פיקוח נפש דוחה כל התורה – ואם לא תאכל כעת כדי הצלת נפשך, תהיה בגדר מאבד עצמו לדעת, ולא יהיה לך חלק לעולם הבא”. השיב לו אבא: “לא איכפת לי אם יהיה לי עולם הבא, או לא יהיה לי עולם הבא. חמץ בפסח לא אוכל!”

הרופא יצא מכליו. הוא הבין שאבא לא רוצה למות ח”ו, ולא משום כך איננו אוכל אלא משום שזה פסח, עד כדי כך שהוא מסתכן במוות מרעב בשל כך. כנראה סוף כל סוף ניצוץ בנשמתו היהודית נדלק, והוא שאל את אבא: “כיצד אוכל לסייע לך?” אמר לו אבא: “תביא לי בבקשה פירות או ירקות שניתן לקלף וניתן לאוכלם חיים ללא צורך בבישול – תפוח עץ, גזר, סלק, וגם סכין חדשה כדי שאוכל לקלף”. “ואיך תסמוך עליי שאביא לך סכין חדשה ולא משומשת?” “סנט בו הרופא. אמר אבא: “נקבע שכל יהודי הוא בחזקת כשרות...”. “ואיך אביא לך סכין, הלוא אסור להביא לאסיר סכין?” – “ובכן, לא ביקשתי שתביא לי סכין, אתה יכול לבוא

האם מותר להניח את החמץ הנמכר לגוי בארונות המטבח?

מאת הרב אליהו קירשנבאום שליט"א דיין בבית ההוראה

ועל-פי זה, הוא הדין בנוגע לחמץ שמכר היהודי לגוי לפני הפסח באופן שהחמץ נשאר בבית היהודי בפסח – שיש צורך בעשיית מחיצה באופן המבואר לעיל, כדי שלא לעבור על גזירת חז"ל⁶ שחששו "שמא ישכח ויאכל ממנו"⁷.

מחיצה דווקא, או כל דבר המונע גישה?

והנה, כמה מגדולי הפוסקים כתבו⁸, שאם היהודי יניח את החמץ בארון סגור היטב, גם בלי מחיצה בגובה עשרה טפחים – הדבר מותר. ומדבריהם משמע, שהבינו את דברי חז"ל אודות הצורך במחיצה, שהעיקר הוא להשיג את המטרה הנרצית, שהיא: הברדת החמץ של הגוי מהישג ידו של היהודי, אך אין זה משנה כיצד הדבר נעשה. לכן לשיטתם, אין חובה במחיצה ממש, ואם יש פתרון אחר המבדיל את החמץ מהשיג ידו של היהודי – ניתן לבצע פתרון זה.

נוחשוב להבהיר: גם לפי הבנה זו, כיוון שמטרת המחיצה היא להפריד בין חפצי היהודי לחפצי הגוי באופן שיד היהודי לא תגיע לחפצי הגוי בפסח⁹, יש צורך להצניע את החמץ של הגוי במקום מיוחד לשם כך, ולסגור היטב באופן שלא יוכלו להגיע אליו בקלות ובצורה הרגילה להגיע למקום זה. וכמו שפסק הגרשז"א ע"ה¹⁰ לגבי החמץ הנמכר לגוי ומוצנע בארון, שיש לנעול את הארון ולהצניע את המפתח; או לחלופין – לסגור את הארון היטב באמצעות דבק וכיו"ב. ונקודת הדברים היא כאמור: למנוע את הגישה הקלה והרגילה אל החמץ.

אמנם, מדברי כמה פוסקים משמע שסברו¹¹, שיש קפידה על מחיצה בגובה עשרה טפחים, כפשוט לשון חז"ל בגמרא ובשו"ע. ולדבריהם, גם החמץ שאנו מוכרים לגוי – יש להצניעו במקום שבו ישנה מחיצה בגובה עשרה טפחים המבדילה בין היהודי לחמץ.

6. הרמב"ן ובעל העיטור סוברים, שדין העמדת מחיצה נאמר רק לגבי חמץ של גוי שהיהודי קיבל עליו אחריות בפסח. ועל-פי זה, בחמץ המכור לגוי שליהודי אין שום אחריות עליו – הדין של העמדת מחיצה אינו קיים; אולם רוב הפוסקים, ובהם גם רבינו הו"ק, סוברים, שדין זה אמור גם לגבי חמץ של גוי שאינו באחריות היהודי כלל. ולכן, גם במציאות הנהוגה בימינו שבה החמץ נמכר לגוי, אך החמץ עצמו נשאר בבית היהודי במושכר לגוי, אף שליהודי אין לו שום אחריות עליו, מכל מקום הגזירה שמא יבוא לאוכלו והתקנה שקבעו למנוע זאת – קיימים וכוננים גם כלפי מציאות זו.

7. יש שרצו לחלק ולומר, שחמץ המכור לגוי, כיון שגם מקומו מושכר לגוי הרי זה מונח ברשות הגוי, ובוה לא קיימת כלל גזירה זו של שמא יבוא לאוכלו וצורך במחיצה. אבל: א) מצד הסברא קצת קשה לחלק ולומר שהעובדה שע"פ דין הארון מושכר לגוי בימות הפסח והוא רשות שלו, היא שתמנע את החשש של שמא יבוא לאוכלו, שהוא חשש מציאותי ופרקטי הנובע מצד ההרגל הטבעי של האדם בחמץ. ובפרט, שיתכן שהארון המושכר, הוא מקומו הקבוע של החמץ וממנו רגיל היהודי להסתפק כל ימות השנה. ב) ועיקר: בסי' תמ ס"א כתב רבינו הו"ק להדיא, שגם כאשר היהודי ייחד מקום לחמצו של הגוי ו"אין החמץ מסור ביד הישראל לטלטלו ולפנותו מזוית זו למקום אחר שהרי כבר מסר אותה זוית להנכר", בכל זאת "יהרו לעשות לפניו מחיצה כהלכתו, כמו שנתבאר".

8. ראה דברי הגרשז"א ע"ה בהליכות שלמה פסח פ"ו דבר הלכה סק"ב, ועוד.

9. מטעם זה, גם אם יש צורך דחוף להיכנס לחדר או לפתוח את הארון המכור לגוי, אף שמצד דיני הקניינים הדבר מותר, מכל מקום יש למעט בכך ככל הניתן.

10. הליכות שלמה שם.

11. ראה משנה הלכות ח"ח ס"י קפט, וכן סוברים עוד כו"כ פוסקים.

מצוי מאוד, שאנשים המוכרים את החמץ שלהם לגוי לפני פסח, משאירים את החמץ הנמכר בחלק מארונות המטבח או במקום אחר בבית, סוגרים את חלק הארון הנמכר, ותולים עליו שלט שעליו מסומן שחלק זה של הארון ותכולתו נמכרו לגוי.

ונשאלת השאלה: האם ניתן למכור לגוי חלק מסוים מתוך ארון גדול, כאשר בחלקו האחר נעשה שימוש על-ידי היהודי המוכר בפסח?

בפרטיות יותר, שאלה זו ניתנת לחלקה לשני חלקים:

א) מצד דיני "בל יראה" ו"בל ימצא": האם היות החמץ קיים בתוך תא בארון הנמצא בשימוש בפסח, אינו סותר את הדין של ביעור חמץ מרשותנו בפסח? ב) מצד דיני הקניינים: האם ניתן להשכיר תא אחד מתוך מערכת שלמה של ארון גדול? וגם אם הדבר אפשרי, עדיין יש לשאול – האם השכרת תא זה מספיקה לצורך המכירה לגוי?

בשורות הבאות, ננסה לברר דין זה משני ההיבטים האמורים.

דיני "בל יראה" ו"בל ימצא"

מהכתוב "לא יראה לך חמץ"¹ למדו חז"ל, "שאף החמץ הנראה לך והוא מצוי בביתך, אף-על-פי-כן אין אתה עובר עליו אלא-אם-כן אני קורא בו 'לך', כלומר שהוא שלך, פרט לחמצו של נכרי". ולכן, אפילו אם החמץ של הגוי "עמו בביתו שהוא דר בו בפסח, הרי זה מותר מפני שאינו שלו", ו"כל זמן שאין שם הישראל נקרא על זה החמץ – אין צריך לבערו"².

כלומר: כאשר הבעלות על החמץ היא של הגוי לחלוטין, דיני "בל יראה" ו"בל ימצא" אינם אוסרים כלל את החמץ, על-אף היותו מצוי ברשות היהודי בפסח.

אמנם, מדרבנן ישנה גזירה "שמא ישכח ויאכל ממנו"³ היהודי במהלך חג הפסח ח"ו. ועל כן קבעו חז"ל, "שיעשה לפניו מחיצה גבוה י' טפחים, כדי שיהיה לו היכר ולא ישכח על איסור חמץ ולא יבא להסתפק ממנו", כלשון אדמו"ר הזקן בשולחנ'ו. ומוסיף וכותב פרט נוסף בעניינה של מחיצה זו: "וצריך שתהא המחיצה עשויה מדבר קבוע, שחוסמת היא העוברים שם, אבל לא מסדין וכיוצא בו, כיון שיכולין לילך ולבא תחת הסדין יש לחוש שמא יבואו להסתפק מן החמץ המונח שם".

כלומר: במצב כזה שחמץ בבעלות של גוי נמצא בביתו של היהודי בפסח, והבעלים הגוי אינו מצוי במקום כדי לשמור על החמץ שלו – אין היתר להשאיר את החמץ בבית היהודי מחשש שיבוא לאוכלו. והדרך היחידה שניתן להתיר זאת, היא כתקנת חז"ל: לעשות מחיצה שתבדיל בין היהודי לחמצו של הגוי, באופן המבואר לעיל.

1. שמות יג, ז.
2. שולחן ערוך אדמו"ר הזקן ס' תמ ס"ב.
3. שם ס"ג.
4. שם ס"ה.
5. ראה שם סעיפים ד"ה.

שיטת אדמו"ר הזקן

והנה, מעיון בלשון אדמו"ר הזקן בעניין זה, יש מקום להבין שסובר כשיטה זו המצריכה מחיצה. שהרי בדבריו אודות הצורך במחיצה מבוארים שני פרטים עניינים:

א) "צריך שיעשה לפניו מחיצה גבוהה י' טפחים כדי שיהיה לו היכר". ומפשט הלשון משמע, שאין מספיק בכיסוי חיצוני של החמץ, אלא יש צורך בהבדלה עם שיעור מיוחד – מחיצה בגובה עשרה טפחים, שבענייני תורה אחרים שיעור זה נחשב כחולק רשות לעצמו; ו"מחיצה של היכר זו"¹², הרי היא היכר מיוחד הגורם לאדם לזכור את האיסור ולהימנע מלהסתפק מהחמץ¹³.

ב) "וצריך שתהא המחיצה עשויה מדבר קבוע, שחוסמת היא העוברים שם". והיינו שצריך שהמחיצה תהיה מדבר שאכן חוסם ומונע מהאדם באופן פיזי את הגישה אל החמץ בפועל ממש.

ומשמעות הדברים בפשטות היא, שיש דגש גם על פרטי התקנה המונעת את החשש שמא יבוא לאוכלו: הצנעת החמץ צריכה להיות על-ידי מחיצה בגובה עשרה טפחים היוצרת היכר בעיני האדם; ומלבד היכר זה, המחיצה גם צריכה להיות עשויה "מדבר קבוע" החוסם בפועל את האדם מלהגיע אל החמץ.

הצורך במחיצה – דווקא בפני חמץ וודאי הראוי לאכילה

12. לשון הערוך השולחן סי' תמ ס"ז.

13. ברבינו חננאל (לפסחים דף א) מבואר, שדין מחיצה עשרה טפחים בעניין זה הוא לצורך הבדלת רשות ממש – "שיצא מרשות ישראל לגמרי". אך מלשון אדמו"ר הזקן משמע, שבעניין זה אין דין הבדלת רשות אלא היכר בלבד.

וז"ל הזהב של רבינו שם בהמשך הסעיף: "ואם הוא שבת או יו"ט שאי-אפשר לעשות מחיצה מדבר קבוע – יכפה עליו את הכלי עד הערב, כדי שיהיה מכוסה מן העין ולא יבוא לאכול ממנו, ולערב מיד יעשה לפניו מחיצה כהלכתה ולא יסמוך על כפיית הכלי גזירה שמא ינטל הכלי לצורך תשמישו ויתגלה החמץ וישכח ויאכלנו". כלומר: בשבת ויו"ט שישנו איסור עשיית מחיצה "מדבר קבוע", אזי בליט בריה יסתפק האדם בכפיית כלי על החמץ עד מוצאי שבת או יו"ט שאו יעשה מחיצה כדן.

והנה, מלשון רבינו שבשבת ויו"ט "אי-אפשר לעשות מחיצה מדבר קבוע" משמע, שהסיבה לאיסור עשיית המחיצה בשבת ויו"ט היא מפני היות המחיצה "מדבר קבוע".

[והיינו או מטעם מחיצה קבועה לזמן, כמבואר בסימן שטו ס"ו (וראה בקצות השולחן סי' קיט סק"ח, שלמד מדברי רבינו הזקן בס"ד תקיט ס"ד שמחיצה קבועה היינו ליותר מיום אחד), או מחמת איכות קביעותה של המחיצה, גם בלי קשר למשך זמן קיומה בפועל (ראה סי' שיג ס"א ואכ"מ). ולהעיר, שעל פי זה סרה הקושיא שהקשה בספר שמירת שבת כהלכתה פרק כד הערה קל. וראה שם בשם הגרש"א ע"ה];

ומכך מוכח, שהאיסור אינו מצד עצם היות המחיצה חולקת רשויות, שהרי באופן זה אסור לעשות את המחיצה בשבת בכל אופן, גם אם היא אינה קבועה. וכמבואר בסימן שטו סעיף ג: "כיון שהוא עושה אותה כדי שתחלוק רשות בפני עצמה הרי זה כעושה אהל; אבל אם אינו צריך לו שתחלק רשות בפני עצמה – מותר לעשותה בתחלה בשבת אף אם היא מתרת איסור".

ונמצא, שמדברי אדמו"ר הזקן עולה בבירור, שדין עשיית מחיצה בנידון דידן אינו לשם הבדלת רשויות אלא לשם היכר.

אך מכל מקום, נראה מדבריו, שגדר תקנת חז"ל לחשש שמא יבוא לאוכלו בפסח היא על-ידי היכר מיוחד, שהוא: מחיצה כזו שבענייני תורה אחרים הרי היא נחשבת כחולקת רשויות. ולהעיר מלשון הערוך השולחן שם: "מחיצה של היכר".

(כמובן אין זה דיוק מוכרח, וניתן לומר בדוחק, שכונת הצורך במחיצה עשרה טפחים היא למצב הפוך: גם במצב שהחמץ גלוי בחדר בו גר היהודי, מכל מקום אם עושה מחיצה קבועה בגובה י"ט בינו לבין מקום החמץ, הדבר מספיק אף שהוא נראה לעין. אך לכאורה גלאטיק יותר להבין את העובדה שחז"ל נדרשו לומר שיעור מסוים בדבר זה – י' טפחים, ובפרט ע"פ לשון אדמו"ר הזקן בעניין זה – "כדי שיהיה לו היכר" (וזאת בנוסף לצורך בדבר קבוע המונע מהאדם להגיע אל החמץ), שדבר זה הוא משום שיש קפיאת על היכר מסוג זה, מלבד המחוסם הפיזי המונע גישה אל החמץ).

והנה, באשל אברהם (להרב מבוטשאטש) כתב¹⁴, שדברי חז"ל אודות הצורך במחיצה אמורים דווקא כלפי חמץ וודאי הראוי לאכילה; אולם במקום שקיים ספק האם במקום ישנו חמץ הראוי לאכילה – אין צורך במחיצה.

ועל-פי זה, ארון ובו ספרים שקיים ספק בלבד שמא ישנם פירווי חמץ בהם; כמו כן ארון ובו תרופות או תמרוקים שאינם כשרים לפסח, או כל חמץ אחר שאינו ראוי לאכילה – אין צורך במחיצה ובכיסוי מיוחד, ומספיק שהאדם יתלה שלט על גבי הארון המורה על כך שהארון מכור לגוי.

ובנוגע למעשה: יש מקום לסמוך על גדולי הפוסקים שסברו שאין צורך במחיצה דווקא, וכל עוד החמץ מצוי בארון סגור היטב עם דבק, עם שלט המעיד על כך שאין לפתוח ארון זה, יוצאים ידי תקנת חז"ל זו;

ומכל מקום, כאשר מדובר אודות חמץ וודאי הראוי לאכילה הנמכר לגוי – יש מקום להדר ולצאת ידי חובת הפוסקים המצריכים מחיצה קבועה בגובה עשרה טפחים, ולהכניס את החמץ הנמכר לגוי למקום שיש בו מחיצה קבועה בגובה עשרה טפחים, שהם 80 ס"מ¹⁵, המבדילה בין האדם לחמץ, וכפשט לשון חז"ל ורבינו הזקן בעניין זה.

דיני הקניינים

המשמעות הבסיסית של קניין היא, שהדבר הנקנה עובר מרשות המוכר לרשות הקונה ונעשה תחת אחריותו. ועל כן, היה ראוי שהיהודי המוכר חמצו לגוי לפני חג הפסח, יוציא מרשותו את החמץ הנמכר ויעבירו לרשות הגוי¹⁶. אך למעשה, בדורות האחרונים הנהוג הוא שהחמץ הנמכר נשאר בבית היהודי, והעברת הרשויות נעשית באמצעות השכרת מקום החמץ לגוי. וכן הוא בשטרי מכירת חמץ בדורות האחרונים, שמוזכר בהם גם השכרת המקום עליו עומד החמץ, וכך עובר החמץ לרשות הגוי הקונה.

והנה, יש מקום לטעון שאין למכור תא אחד מתוך ארון אחד גדול וכיו"ב, כיוון שהארון בכללותו נשאר ברשות היהודי ובשימוש.

אך לאמיתו של דבר, מצד דיני הקניינים אין כל מניעה מלמכור חלק אחד בלבד של ריהוט לשם שימושו של הקונה, גם אם בחלקו האחר משתמש עדיין המוכר. והלכה פסוקה היא¹⁷, שאדם יכול למכור לחבירו דקל לפירותיו בלבד או פרה לעובריה בלבד. משמעות מכירה זו היא, שהמוכר משתמש בפרה לכל צרכיו; על-אף שהוא מכר לקונה את גוף הפרה¹⁸ לצורך העוברים שתוליד הפרה בהמשך. ופרט זה שבפרה, קנוי לקונה לחלוטין.

כמו כן מצינו דין¹⁹ של מכירת בית, כאשר העלייה שעל גביו, או היציע, או אפילו הדיוטא העליונה בלבד נשארת ברשות המוכר²⁰, אף שישנו קיר או תקרה שבהם הן המוכר והן הקונה משתמשים יחד, כל אחד לצרכו ומצידו הוא.

אם כן בוודאי שניתן למכור לקונה תא אחד מתאי הארון, שניתן

14. בסוף סי' תמ.

15. ישנם ארונות מטבח רבים שגובהם עולה על 80 ס"מ, ועל כן ראוי להעדיף להטמין את החמץ בעין הראוי לאכילה הנמכר לגוי בארונות אלה.

ולהעיר, שניתן לצרף את גובה העשרה טפחים של המחיצה עם העמודים שתחת הארונות (מדין לבד), כפי שזה בכל עניין בו ההלכה מצריכה שיעור עשרה טפחים.

16. ראה שו"ע אדמו"ר הזקן סי' תמח ס"ז.

17. ראה חו"מ סי' רט ס"ד.

18. כלומר: מדובר על מכירת הגוף לפירותיו; משא"כ אם ימכור את הפירות לבד, מכירה זו לא תחול כיוון שהפירות הם דבר שלא בא לעולם, כמבואר שם.

19. ראה חו"מ סי' ריד.

20. ראה שם סי' ריב ס"ג. ושם מבואר, שביכולתו להשתמש בזה לצורך הוצאת זיוין בחצר שנמכרה לקונה.

**מענה טלפוני זמין ונגיש
ע"י רבני בית ההוראה:**

הרב ברוך בליזינסקי שליט"א

דיני אורח חיים, איסור והיתר
052-7707212

הרב ישראל הלפרין שליט"א

או"ח, עירובין, איסור והיתר ודיני
ממונות
058-3200748

הרב בנימין כהן שליט"א

או"ח, איסור והיתר, טהרת
המשכחה
050-6550711

הרב חיים פרוס שליט"א

או"ח, איסור והיתר, טהרת
המשכחה
052-7707250

הרב אליהו קירשנבוים שליט"א

דיני ממונות וריבית
054-6761359

**הרב אברהם מאיר רבינוביץ
שליט"א**

דיני ממונות וטהרת המשכחה
052-7189233

**מענה בדואר אלקטרוני:
beithoraah@gmail.com**

להשתמש בו שימוש עצמי, במכירה גמורה וחלוטה, על-אף שחלקו הגדול של הארון נשאר ברשות המוכר. וכלל הוא: כל מה שניתן למכור - ניתן להשכיר²¹.

קניין 'אגב קרקע'

אגב עניין זה, יש להעיר על פרט נוסף: סיבה חשובה נוספת לשמה מוכרים גם את המקום עליו מונח החמץ היא²², כדי שנוכל להקנות לגוי את החמץ גם בקניין אגב קרקע. כלומר: אגב הקניין הנעשה לשם שכירת מקום החמץ, נקנה גם גוף החמץ עצמו²³.

על-פי זה יוצא, שבמקרה שהחמץ הנמכר אינו מצוי על גבי שטח הדירה עצמה אלא בארון שעל גבי קרקע הדירה - אין די בהשכרת הארון שבו מצוי החמץ בלבד, כיוון שהארון המחובר לקרקע מצד עצמו אינו נחשב כקרקע²⁴; אלא יש צורך גם בהשכרת חלק בגוף הבית עצמו²⁵.

ובמצב זה, התיבות "כל המקומות של החמץ" שבשטרי המכירה (המתייחסות למקום שאגבו נקנה החמץ בקניין אגב קרקע), כוללות לכאורה הן את הארונות בהם מצוי החמץ, והן חלק בקרקע דירתו של המוכר, עליה נצבים הארונות בהם מצוי החמץ.

מסקנות להלכה:

- חמץ ודאי הראוי לאכילה הנמכר לגוי, יש להצניעו במקום המובדל לגמרי מגישת בני אדם. לכל הפחות עלידי נעילה והצנעת מפתח או סגירה טובה באמצעות דבק.
- מקום זה יכול להיות תא בודד מתך מערכת ארונות גדולה, כל עוד המקום הנמכר מכוסה וסגור היטב כאמור לעיל. אך אין למכור חלק ממדף אחד, או כל מצב כיוצא בזה שההבדלה בין החלק הנמכר לגוי לחלק היהודי אינה ברורה, והיא אינה מונעת את הגישה לחלק הנמכר לגוי.
- כדאי להחמיר ולוודא שהמקום בו מצניעים את החמץ הראוי לאכילה יהיה עם מחיצה קבועה בגובה 80 ס"מ, המפסיקה בין האדם לחמץ ויוצרת היכר מיוחד, כדעת הפוסקים המצריכים זאת. מדברי אדמו"ר הזקן נראה שסובר כך.
- כאשר מדובר על ספק חמץ (כמו חשש פירורי חמץ המצויים בספרים), או חמץ שאינו ראוי לאכילה הנמכרים לגוי - אין צורך בכיסוי המונע גישה פיזית לדברים הנמכרים, אלא מספיק שלט "מכור" בלבד.
- כאשר החמץ אינו מצוי על גבי הקרקע עצמה, השכרת מקום החמץ כוללת הן את הארון וכיו"ב שבו החמץ מצוי, והן חלק מקרקע הדירה של המוכר, לשם קניין 'אגב קרקע'.

21. ראה חו"מ סי' שטו.

22. ראה סדר מכירת חמץ לרבינו הזקן. וראה גם בס' תמח סי"א.

23. ובשארית יהודה (או"ח סי' יא) ביאר, שעניין זה הוא ליתר שאת. אך למעשה כך כתב אדמו"ר הזקן בנוסח השטר, וכן כתבו רבותינו נשיאנו לאורך הדורות. ובפס"ד לאדמו"ר הצמח צדק דף לב, ב כתב, שיש צורך בריבוי הקנינים "לרווחא דמילתא".

24. ראה שקו"ט בזה בשו"ת בצל החכמה ח"ו סי' לד, על פי המבואר בחו"מ סי' צה ס"ה. וראה בש"ך שם סק"ח.

25. בשו"ע חו"מ סי' רב ס"ב נפסק להלכה, שהמטלטלין הנקנים אגב קרקע, אינם צריכים להיות צבורים על גבי הקרקע הנמכרת או מושכרת. אלא שבאופן זה חייבים לפרש שהמטלטלין נקנים אגב הקרקע. וכן מפורש בשטרי המכירה.

האם ניתן למכור חמץ של אדם מחוסר הכרה?

מאת הרב אברהם מאיר רבינוביץ שליט"א
דיין בבית ההוראה

שיטת אדמו"ר הזקן במכירת חמץ שלא מדעת

ויש מקום להוכיח, שגם אדמו"ר הזקן סובר שניתן למכור חמץ שלא מדעת המוכר.

דהנה, בשו"ע⁶ נפסק, ששומר שהופקד בידו חמץ, והגיעה שעה חמישית של ערב פסח, עליו למכור את החמץ של המפקיד. ובמגן אברהם⁷ הוסיף וכתב, שאם השומר לא מכר את החמץ הוא חייב לשלם לבעל הפיקדון. וכדין שומר שהיה יכול להציל הפיקדון ולא הציל. ונמצא, שלפי שיטתו החיוב למכור את החמץ הוא חלק מחיובי השמירה⁸.

אמנם, אדמו"ר הזקן⁹ חולק על כך, ולשיטתו חיוב זה אינו קשור לדיני חיובי השמירה החלים על השומר, והסברא פשוטה: על-ידי המכירה, הפיקדון הרי יוצא מרשות בעליו, אם כן כיצד ניתן לומר שפעולה כזו היא חלק מעניינה של השמירה? אלא בהכרח שחיוב המכירה הוא מדין השבת אבידה: על כל יהודי לדאוג למנוע הפסד ממון של חברו, ועל כן גם השומר צריך למכור את החמץ המופקד אצלו כדי למנוע את הפסד החמץ לזולתו.

ונמצא, שלפי שיטת המגן אברהם, מכירת החמץ על-ידי השומר היא חלק מחיובי השמירה הרובצים עליו כשומר; אולם לפי שיטת אדמו"ר הזקן, מכירה זו אינה חלק מחיובי השמירה אלא רק מדין השבת אבידה.

וכאן נשאלת השאלה: כיצד דין השבת אבידה יכול לאפשר לשומר לבצע מכירה בממונו של אדם אחר ללא מינוי מפורש לשליחות על כך¹⁰?

ועל כרחך צריך לומר, שגם במצב כזה אומרים אנו את הדין של "זכין לאדם שלא מדעתו"¹¹.

שהרי על-ידי מכירה זו, מלבד זאת שהאדם ניצול מאיסור "בל יראה" החמור, הרי הוא גם מרויח ומקבל ממון לרשותו: ללא מכירה זו, הוא יפסיד את שווי החמץ מחמת האיסור הנאה שיהול עליו; ועל-ידי המכירה הוא מרויח את שווי זה מהתמורה הכספית שישלם הגוי (או שיחזור ויקנה את החמץ לאחר הפסח).

זאת בשונה מנתינת צדקה או הפרשת חלה שעניינם הוא הוצאת ממון בלבד והרווח הוא רוחני. ואולי לזה כיוון בשו"ת באר יצחק א"ח סי' א ענף ג. וראה גם שדי חמד מערכת חמץ ומצה שם.

וראה להלן בהמשך העניין, שלפי שיטת אדמו"ר הזקן מכירה זו נחשבת להשבת אבידה, שהוא דין השייך להצלת ממון. וראה באורח ישראל סי' נג.

6. או"ח סי' תמג ס"ב. חו"מ סי' רצב סי"ז.

7. סק"ה.

8. וכן מבואר בחק יעקב סק"ו, אלא שלפי שיטתו רק שומר שוכר חייב למכור, אולם שומר חנים אינו חייב לטרוח במכירת החמץ של הנפקד. וראה בשו"ע"ר שם בקונטרס אחרון סק"ב, שהקשה עליו מאי שנא, הרי גם שומר חנים חייב לטרוח בכדי למנוע נזק של גניבה ואבידה מהפיקדון?

9. תמג ס"ח.

10. לפי שיטת המגן אברהם, אולי יש לומר, שהכוח וההרשאה למכירה זו הוא כתוצאה מעצם הפקדת החפץ אצל המפקיד והאמון שנתן המפקיד לשומר לשמור עבורו את חפציו; אולם לשיטת רבינו הזקן, שפעולה זו היא היפך עניין השמירה וכל הסיבה למכירה היא מדין השבת אבידה, צריך ביאור: כיצד אדם יכול להפקיע ממון מרשותו של מישהו אחר ללא שליחות מפורשת לשם כך?

11. בשו"ת נאות דשא (לבעל הלבושי שרד) ח"א סי' לט, מקשה מדברי הר"ן בבא

שאלה:

יהודי המצוי במצב של חוסר הכרה, שבבעלותו מסעדה. האם ניתן למכור את החמץ שבמסעדה ללא ידיעתו?

תשובה:

כמה פוסקים¹ רצו לומר, שמכירה זו שלא מדעת המוכר, תופסת על-פי ההלכה מדין "זכין לאדם שלא בפניו", ומסתמא ניחא ליה במכירה זו.

והנה, בדין "זכין לאדם שלא בפניו" ישנה מחלוקת הפוסקים האם אומרים זאת רק לגבי דבר הבא אל רשותו של האדם והוא זוכה ומקבל אותו, או שאומרים זאת בכל ענייני זכות ו"ניחוחתא" הנעשים עבורו;

הרמ"א פוסק² שמשרתת יכולה להפריש חלה עבור בעלת הבית גם שלא בידיעתה מדין "זכין לאדם שלא בפניו". ולשיטתו דין "זכין" נאמר לגבי כל דבר שהוא לטובת האדם, גם כאשר עניינה של הפעולה אינו קשור בקבלת דבר לרשותו;

אולם הקצות החושן³, על יסוד דברי כמה מהראשונים, סובר, שבנוגע להפרשת תרומה אי-אפשר לאדם זר לתרום משל בעל-הבית עבור בעל-הבית, מבלי שהוא נשלח לכך מפורשות על-ידי בעל הפירות. ולפי שיטה זו, הדין של "זכין לאדם שלא מדעתו" הוא רק בנוגע לזכיה של דבר כלשהו המגיע לרשותו של האדם, אבל שאר דברים שהם לטובתו, אף שזוהי "ניחוחתא" עבורו שהדבר נעשה (כמו נתינת צדקה, הפרשת חלה או תרומה) - מכל מקום כל עוד לא הייתה על כך מסירת שליחות מפורשת מאת המשלח, לא אמרינן בזה דין "זכין לאדם שלא בפניו"⁴.

ועל-פי זה, מכירת החמץ שלא מדעת המוכר, תלויה במחלוקת זו: לפי הרמ"א אפשר לזכות עבור המוכר ולמכור את חמצו ולהוציא מרשותו לפני הגעת זמן איסור "בל יראה" גם שלא מדעת המוכר; ולפי דעת הקצות החושן - אי-אפשר למכור את החמץ ללא שליחות מפורשת מבעליו⁵.

1. ראה שדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' ט ס"ב (הוא אף תיקן נוסח שטר מיוחד לשם כך בבית דינו). ועל דרך זה כתב בשו"ת פנים מאירות ח"ב ס' נב. וראה גם שו"ת חתם סופר ח"ג סי' יא. וכן משמע במקור חיים לרבי יעקב מליסא סי' תמג סק"ה.
2. ביו"ד סי' שכח ס"ג. ומקורו בתרומת הדשן סי' קפח. וכן פסק הט"ז שם סק"ב, שאפילו אין חשש לקלקול העיסה, יכולה המשרתת לזכות עבורה. ובב"ח ובש"ך שם חלקו על כך וס"ל שרק אם יש חשש לקלקול יכולה המשרתת להפריש.
3. סי' רמג סק"ח.

4. יש להעיר, שבהבנת דברי הקצות החושן, ייתכנו כמה אופנים ומהם: (א) לדעת הקצות החושן, הגדר של "זכין" אינו אלא שהזוכה מקבל דבר לרשותו, אך כל פעולה אקטיבית הצריכה להיעשות על-ידי האדם, שחידשה התורה שגם שלוחו יכול לעשותה עבורו - יש צורך לכך במינוי מפורש מהמשלח, ולא אמרינן שדבר זה יכול להיעשות מהשליח בלבד בלא דעת המשלח (כן משמע דעת הקצות ח"ב באבני מילואים סי' לו סק"ב). (ב) לדעת הקצות החושן, הדין ד"זכין" נאמר רק לגבי זכיה וקבלת משהו לרשותו ללא כל הפסד, אך לא להוצאת ממון מרשותו, אף אם הרווח גדול מההפסד. וכלשון חז"ל: "זכין לאדם שלא מדעתו", ולא "זכין מאדם שלא מדעתו" (ראה טבעות החושן כאן).

5. אך יש לומר, שבנידון זה גם לשיטת הקצות החושן תועיל המכירה מדין "זכין".

שיטת אדמו"ר הצמח צדק במכירת חמץ שלא מדעת

גם מדברי אדמו"ר הצמח צדק¹² יש שהוכיחו¹³, שסובר שמכירת חמץ לאדם שלא מדעתו יכולה להועיל מדין "זכין לאדם שלא מדעתו".

דהנה, במקרה שאדם מכר חמץ כמה ימים לפני פסח, מתעוררת השאלה מה יהיה דין החמץ שיגיע לרשותו בעתיד לאחר המכירה? הרי חמץ זה אינו כלול לכאורה במכירה, שהרי הוא לא היה ברשותו בעת חלות המכירה? ומבאר אדמו"ר הצמח צדק, שאחד מצדדי ההיתר בזה הוא – דאף-על-פי שמינוי השליחות הקודמת אינו מועיל לדבר שלא בא לרשותו עדיין, מכל מקום יוכל הרב למכור גם חמץ זה¹⁴ מדין "זכין"¹⁵.

ונמצא, שלפי דעת אדמו"ר הזקן¹⁶ ואדמו"ר הצמח צדק, ניתן למכור חמץ של אדם גם בלא ידיעתו¹⁷.

ועל כן, כאשר אדם מצוי במצב של חוסר הכרה בערב פסח, מכירת החמץ שלו על-ידי אדם אחר תלויה במחלוקת הפוסקים האמורה, אך מדברי אדמו"ר הזקן ואדמו"ר הצמח צדק מוכח שהדבר אפשרי¹⁸.

מכירת החמץ ע"י האשה או עובד

לאמיתו של דבר, במצבים מסוימים יש פתרון נוסף בנוגע לחמצו של אדם זה השוכב ללא הכרה: אם בעת היותו בריא, אשתו הייתה מעורבת בעסקיו ברמה כזו שניהלה לפעמים את

מציעא יב, א ד"ה האי חצר שסובר, שבממון אי אפשר לזכות עבור אדם מסוים בלא שליחות מבעל הממון. ועל-פי זה קשה, הרי מכירת חמץ הוא דין ממוני, אם כן כיצד ניתן לעשותה ללא שליחות הבעלים? ומתרחץ על כך: (א) כיוון שמכירה זו באה להפקיע את איסור חמץ, לכן יש בה גדר של איסורים שבהם אמרינן "זכין לאדם שלא בפניו". (ב) כיוון שאילו לא מכירה זו הממון הולך לאיבוד, אם כן אין זה בגדר דבר שבממון ושייך בזה דין "זכין לאדם שלא בפניו", ועיי"ש עוד אריכות דברים בזה.

12. או"ח סי' מו.

13. הגר"ש שניאורסון ע"ה בקובץ דרך כוכב מיעקב ח"ה עמ' יח. וראה בהרחבה מאמרו של הרב ברוך אוברלנדלר שליט"א בהערות וביאורים גיליון תתרחפ.

14. ואף ששם המוכר גילה דעתו בפירוש שרוצה למכור וכבר מינה את הרב לשליח על זה, מכל מקום מצד אחר דבר זה גורע יותר: שהרי כאשר מינה שליחות על משהו מסוים אי אפשר לשנות ממה שמינה בעצמו, ודחוק לומר בזה "זכין לאדם שלא מדעתו", לאחר שגילה דעתו להדיא.

15. בקובץ דרך כוכב שם הביא משורת מהר"ש ח"ה סי' לו שהסתפק בדברי אדמו"ר הצמח צדק האם דבר זה יועיל רק במקרה שהיה אישה גילוי דעת על כך מהמוכר, או גם ללא גילוי דעת כזה יועיל מדין זכיה. אך מסקנת הגר"ש שניאורסון שם שיועיל בכל אופן מטעם זכיה.

16. בשדי חמד שם דן בנוגע לדעת אדמו"ר הזקן בעניין מכירה שלא מדעת, ורצה להוכיח זאת מדין ביטול חמץ עבור אדם שלא מינה שליח לכך. ונראה מדבריו שסובר שלא תועיל מכירה כזו, עיי"ש.

17. מכירת חמץ צריכה להיות באופן שניתן יהיה לממש אותה במציאות בפועל. ולכן הרבה פוסקים בני דורנו דרשו, שבשטר המכירה יהיה כתוב שהבוררות על ענייני המכירה תהיה רק בבית דין ולא בבית משפט, כדי למנוע מהמוכרים לטעון בבית משפט שביצעו את המכירה רק לשם דרישת הכשרות, אבל באמת אין זה מחייב אותם כמו עניסקא רגילה.

ועל-פי זה יש לדון, האם במצב כזה שהמוכר אינו יכול לבצע עסקאות על-פי חוקי המדינה מחמת מצבו הרפואי, האם דבר זה ישיפע גם על תוקפה ההלכתי של המכירה. והנה, אם אכן כתבו שידונו על כך בבית דין – אין סיבה לגרוע מתוקפה של המכירה, אך אם לא נכתב כך בשטר המכירה, יש לדון בזה ואכמ"ל. 18. הגאון מטשעבין (בדובב מישרים ח"א סי' ל) דן לגבי מכירה כזו, האם מצד היותה תלויה בריצוי המוכר לאחר שישמע עליה, יש לחשוש שדבר זה גורם להכנסת החמץ לרשותו לעניין איסור "בל יראה" במשך הזמן שטרם הריצוי שלו למכירה. ועל דרך דעת הרדב"ז (ח"א סי' קמ) בנוגע למתנה על מנת להחזיר בחמץ. אך למעשה דחה חשש זה, עיי"ש ביאור העניין בהרחבה.

קניית הסחורה ומכירתה, הרי שגם בנוגע למכירת החמץ יכולה היא למכור בלי ידיעתו והמכירה חלה לכולי עלמא¹⁹.

יתירה מזו: גם עובד של אדם שעליו הוא סומך, ואפילו מוכר בחנותו, יכול למכור את החמץ עבור הבעלים שלא מדעתו²⁰.

בנוסף לכך: אם ישנו אדם במשפחה שלקח אחריות על העסק ושאר צרכיו של החולה, הוא יוכל למכור את החמץ שלו מדין אפוטרופוס²¹.

וואף שבדרך כלל אפוטרופוס נבחר לשמש כאפוטרופוס על-ידי האב הממנה אותו לפני מותו עבור היתומים או על-ידי בית דין, מכל מקום ההלכה היא²² שגם כאשר היתומים מעצמם נסמכו אצל מישהו – הרי הוא כאפוטרופוס לכל דבריו, וכאילו שהוא נתמנה על-ידי בית דין].

ובמצב שיש גם אשה או עובד היכולים למכור כאמור וגם אפוטרופוס – רצוי ששניהם יחד ימכרו את החמץ של החולה.

ובוודאי שלעניין חמץ שעבר עליו הפסח ניתן לסמוך על מכירה זו.

למכור חמץ של אדם שאינו שומר מצות שלא מידיעתו

עד כאן עסקנו במכירת חמץ שלא מדעת המוכר, במצבים שבהם אנו יודעים לאמוד ולדעת בוודאות שהיה רוצה למכור את החמץ, כידוע לנו מאופן הנהגתו הכללית וגם מאופן הנהגתו בנוגע לחמץ בשנים הקודמות.

אך לגבי אדם שמצד עצמו אינו מודע לאיסור חמץ בפסח ולא בהכרח מוכר את חמצו – כיוון שרצונו הגלוי אינו ידוע, ובפרט אם בחיצוניות נראה שרוצה להשתמש בחמץ רח"ל, יש מקום לפקפק יותר ביכולת לבצע לו המכירה שלא מדעתו²³. אך יש

19. ראה פתחי תשובה יו"ד סי' שכ סק"ו: "כתב בתשובת חינוך בית יהודה סי' פא בדבר בכור שמכרה אשת בעל הבכור לעכו"ם בפרוטה וכו', וכתב שיש להסתפק אי מכירתה מכירה דאין ביד אשה למכור משל בעלה אם לא שנאמר 'אין סהדי דינחא לבעל בהכי'. ואם היא נושאת ונותנת בתוך הבית פשיטא דליכא מיחוש". והוא הדין לנידון דידן, שאם האשה נושאת ונותנת בענייני העסק מכירתה מועילה.

ובמאירי נזיר יב: "ולפי דרכך למדת שאשתו של אדם מיהא תורמת או מתרמת שלא ברשות בעלה". וביבמות דף פה, ב כתב: "בת ישראל הנשואה ללוי נותנת רשות לתרום שלא מדעת בעלה, וכ"ש שהיא בעצמה תורמת". ובמהר"ם שיק או"ח סי' קצד, התיר לאשה לבטל חמצו של בעלה כיוון שאשתו כגופו. ולפי שיטת אלו, לכאורה הוא הדין לעניין מכירת החמץ, שיכולה האשה למכור אפילו אינה נושאת ונותנת בבית. וצ"ע.

20. בטור יו"ד סי' סוף סי' שכ כתב לגבי גבל שהפריש חלה עבור בעל הבית ללא רשותו, שמהני. ובנאות דשא שם ביאר, "דכל שהוא פועל ומשרת באותו דבר, אזי רשות בידו לעשות כל מה שאותו דבר צריך אפילו בלי רשותו".

ויש שחילקו וכתבו, שכאשר המשרת מוסמך לעשות דברים ללא רשות הבעה"ב, יכול הוא גם למכור חמצו ללא רשותו; אך אם לכל פעולה הוא נדרש לקבל אישור – מכירתו לא תועיל (ראה בספר ילקוט דברי אמת עמ' קמח).

ולהעיר מדעת המחנה אפרים בהלכות שלחין סי' יא (וראה גם נתיבות המשפט סי' קפח סק"א), שבפועל, אמרינן יד פועל כיד בעה"ב גם לעניין פעולותיו של הפועל, ודבר זה חזק עוד יותר מדין שליחות רגילה.

עוד להעיר, שגם הב"י ועוד פוסקים שחלקו על הטור שם, מודים במשרתת שמפרישה לפני שהעיסה מתקלקלת שמהני. ועל כן בחמץ, שעלול להיאסר בהנאה ללא המכירה הוי כקלקול, וגם לשיטתם מהני.

21. ראה חו"מ סי' רצ סי"ד טו.

22. שם סעיף כד.

23. ראה גם לעיל הערה 15, שמדברי אדמו"ר הצמח צדק יש מקום להבין, שמכירה שלא מדעת תועיל רק באם היה קודם לכן גילוי מילתא כלשהו בעניין זה.

הודעה לציבור

בעניין ביעור מעשרות

- ערב שביעי של פסח תשע"ט -

שנת תשע"ט היא שנה רביעית לשמיטה, ויש בה מצות ביעור מעשרות. עניינה של מצוה זו הוא: לבער ולהוציא מרשותנו את התרומות והמעשרות שהופרשו מהפירות והירקות בכל שלושת השנים שעברו, ולעשות עמם מה שראוי לעשות עמם על-פי דין לפני הגעת זמן זה.

את התרומה גדולה ותרומת מעשר - יש לעטוף בניילון, לקשור היטב ולזרוק לאשפה. ורצוי שהשקית תהיה אטומה, שלא יראו פירות התרומה בביזיון. את המעשר ראשון - יש לתת ללוי. את המעשר שני - יש לפדות ולחלל על מטבע מיוחד לפדיון מעשר שני. את המעשר עני - יש לתת לעניים. ואם מדובר בפירות של השנה הרביעית של העץ, נטע רבעי, יש לפדותם במטבע המיוחד לפדיון נטע רבעי.

יש אומרים שזמן הביעור הוא בערב פסח של שנה הרביעית לשמיטה, אך יש אומרים שזמן הביעור הוא בערב שביעי של פסח. וכתב אדמו"ר הזקן בסוף סימן תל על דעה זו: "וכן עיקר".

מטבע הדברים, קיום מצוה זו מצוי יותר אצל החקלאים שיש להם גידולים שחייבים בתרומות ומעשרות, אך הדבר יכול להיות מצוי אצל כל אדם שיש ברשותו פירות, ירקות או יין טבל (שלא הופרש מהם תרומות ומעשרות), שעליו להפריש תרומות ומעשרות לפני זמן הביעור כסדר האמור לעיל, וכמפורט בהערה³.

כמו כן מצות שלא הופרש מהן חלה - חייבים לעשות זאת לפני זמן הביעור הנ"ל.

צרכן המקפיד לקנות במשך כל השנה פירות וירקות מחנויות עם כשרות טובה האחראית על הפרשת התרומות והמעשרות כדין - יש הרבה פוסקים שסוברים שאין עליו חובת ביעור.

מצוי לפעמים, שאנשים קונים פירות וירקות במקום שספק האם הפרישו מהם תרומות ומעשרות ועושים זאת לבד בביתם. לשם ההפרשה כראוי יש צורך במטבע לחילול מעשר שני ונטע רבעי, וגם לגבי מטבעות אלה חובה הביעור מעשרות כדלהלן:

לוקחים מטבע קטן ששווה פרוטה (אפשר גם מטבע של עשר אגורות), ומחללים עליו את כל המטבעות האחרות שברשותנו, ואומרים נוסח זה: "כל מטבעות מעשר שני ונטע רבעי שיש ברשותי ובתוספת חומש, יהיו מחוללים על מטבע זה שבידי".

על-ידי פעולה זו יוצאות המטבעות האחרות לחולין, ומטבע זה אליה העביר את קדושת המטבעות, צריך לבערה על-ידי זריקתו לים⁴ או שריפתו באש או מחיקת צורתו⁵.

שכתבו, שגם בנוגע לאנשים אלו, כיוון שרצונם האמיתי הוא לקיים את המצוות ולהתרחק מן העבירות²⁴ ניתן לומר את הדין של "זכין לאדם שלא בפניו". ואכן, ישנם רבנים ושלוחים שמציינים שמות של אנשים מקהילתם במכירת החמץ שלא מדעתם²⁵. וראוי להוסיף כמה שיותר פרטים השייכים למכירה: שמו, כתובתו וכו'.

דבר זה טוב וראוי לצורך הצלתם מידי איסור חמץ בפסח, אך אין לסמוך על כך בנוגע לאכילת חמץ זה לאחר הפסח. ובמקרה של הפסד מרובה, או שמדובר רק על תערובת חמץ - יש לשאול רב מורה הוראה מובהק.

מסקנות:

• אדם שידוע לנו כבירור שרוצה למכור חמץ, אלא שמחמת חולי רח"ל וכיו"ב אינו יכול לעשות זאת מדעתו ובשליחותו המפורשת - ניתן למכור את החמץ שלו בלא ידיעתו.

• באופן עקרוני, דבר זה יכול להיעשות על-ידי כל יהודי, אך הטוב ביותר הוא שמכירה זו תיעשה על-ידי אדם שמאז ומתמיד יש לו רשות לבצע פעולות ממוניות בנכסי החולה שלא בידיעתו. וכמו אשה בממון בעלה, עובד בכיר ומוסמך בנכסי מעבידו וכיו"ב.

• אם יש אפוטרופוס הממונה על כל ענייני החולה, גם הוא צריך להצטרף למכירת נכסי החולה.

• מכירה זו מועילה לגמרי, וניתן להשתמש בחמץ הנמכר לאחר הפסח.

• אנשים שלא ידוע שרצונם הגלוי הוא למכור חמץ, אף-על-פי-כן בכדי להצילם מאיסור "בל יראה" יש למכור עבורם את החמץ. ורצוי להוסיף כמה שיותר פרטים השייכים למכירה. דבר זה מצוי אצל שלוחים, חברים לעבודה וכיו"ב.

• ומכל מקום, בוודאי עדיף לקבל הסכמתם לכך במפורש, והדבר מועיל יותר מבחינה הלכתית.

ובלא גילוי דעת מצידם, אין להשתמש בחמץ זה לאחר הפסח, אלא בשעת הדחק גדולה וע"פ הוראת מורה הוראה מובהק.

1. וכן בערב פסח של שנת השמיטה.

2. אך בהמשך לשונו שם כתב: "מכל מקום נתפשט המנהג על פי סברא ראשונה".

סיבה נוספת לביעור מעשרות בערב פסח: לעיתים חלק מהמוצרים שצריכים להפריש מהם תרומות ומעשרות, נמצאים בארון המכור לגוי, ולא ניתן להפריש מהם התרומות ומעשרות בערב שביעי של פסח.

3. יחד עם אמירת נוסח ההפרשה. נדפס בקיצור שולחן ערוך (בחלק מהמהדורות).

לגבי נתינת מעשר ראשון שצריך להינתן ללוי, יש שנתנו פתרון להקנות ללוי, סמוך למועד זמן הביעור, קרקע בביתו על-ידי קנין כסף, ולומר לו שאגב הקנאה זו מקנים לו את כל המעשר ראשון שברשותנו. והלוי יכול לאפשר למפריש לאכול מהפירות, הירקות או היין. וכך הורה לעשות הגרמ"ש אשכנזי ע"ה.

גם פירות שחנטתם הייתה בשנה שעברה, שנת מעשר עני, שצריך לתת המעשר עני לעניים - יש להקנות המעשר עני לגבאי צדקה ולקנותם ממנו.

4. אין להשליך את המטבע לביוב, כי אין מאבדים מעשר שני בדרך בזיון, משום שיש בו קדושה.

5. דרך זמינה לכלות המטבע משימוש הוא ע"י הכאה עליו בפטיש וכדומה עד שמתעוות לגמרי וצורתו נאבדת. ויש שכתבו שכדאי להשליכו אח"כ עטוף לאשפה כדי שלא יבואו להשתמש בו.

24. כדברי הרמב"ם הידועים בהלכות גירושין סוף פ"ב.

25. ולהעיר, שבכמה משטרי המכירה של הרבי נראה בבירור, שמכר חמץ של כמה אנשים שהיה ספק האם ימכרו בעצמם. ראה בעניין זה במאמרו של הרב ברוך אוברלנדר שליט"א הנ"ל.

לעילוי נשמת

עטרת תפארת רבני אנ"ש חסידי חב"ד
רב קמאי, נשא עול הציבור תדיר על
ליבו. גדר גדרות הקדושה וההלכה
באופן מופלא ונדיר, זיכה את עם
ישראל בביצור חומת הכשרות
ועשאה מופת לרבים

רב אב"ד דבני ברק
מו"ר הגאון החסיד הרב
משה יהודא ליב

בן הרב יעקב

לנדא

זצ"ל

נלב"ע ביום כד אדר שני תשע"ט
תנצב"ה